

Археолошка ископавања у средишту и јужном делу античког града*

ГОРДАНА ЦВЕТКОВИЋ-ТОМАШЕВИЋ

Средиште античког града уједно је и средиште јавног, друштвеног и културног живота, кључ урбанистичког склопа и градске организације уопште. У јужном делу града претпостављају се претежно стамбене четврти. Приликом прокопавања канала за наводњавање, 1966. године, ту се наишло, између осталог, и на мноштво мозаика. Стога смо истраживања предузели и на месту претпостављеног средишта и у јужном делу града, на месту где је канал пресекао мозаик са пауном (сл. I).¹ Та два места удаљена су међу собом око 100 m.

* Године 1982. закључен је самоуправни споразум између Заједница културе двеју Покрајина и Републике Србије о заједничком раду на низу споменика у САП Косово, између осталих и у Улпијани. На основу тога, Покрајински завод за заштиту споменика културе Косова, Републички завод за заштиту споменика културе СР Србије и Археолошки институт урадили су пројект истраживачких и конзерваторских радова у Улпијани за раздобље 1982—1985. године. Према том пројекту, Републички завод је водио истраживачке и конзерваторске радове у средишту и јужном делу античког града (сектор В) од краја маја до почетка јула 1982. године; руководиоца радова је писац овог текста, а сарадници Милорад Миљковић, археолог Завода, и Марко Брачић, апсолвент

архитектуре, који је радио техничку документацију. Чланови екипе: Љубица Драшковић, Јасна Папреница и Хаџи Мехметај, дипломирани археолози, и Љубодраг Ђурђевић, студ. археологије. У наведени пројект укључен је наш ранији пројект истраживачких и конзерваторских радова у Улпијани (такође аутор Г. Цветковић-Томашевић) који је поднео Републички завод још 1976. године (бр. 1025/6 од 19. IV 1976. г.). По том пројекту, требало је да се ради у северном делу града, где је већ била ископана базилика, део карда и још неке грађевине (сектор А у садашњем пројекту). Међутим, према овом пројекту почела је да ради друга екипа, екипа Археолошког института, 1981. године. Стога смо ми начинили нови програм којим смо предвидели радове у средишту и јужном делу града, што смо обележили као сектор В.

Организацију радова преузео је Покрајински завод из Приштине. Друг Шукри Ћехаја, директор, друг Георгије Коваљов, археолог Завода и један од три руководиоца ових истраживања, као и други сарадници тог Завода, показали су пуно разумевање за проблеме радилишта које су решавали благовремено, што је допринело да се планирани радови у потпуности изведу.

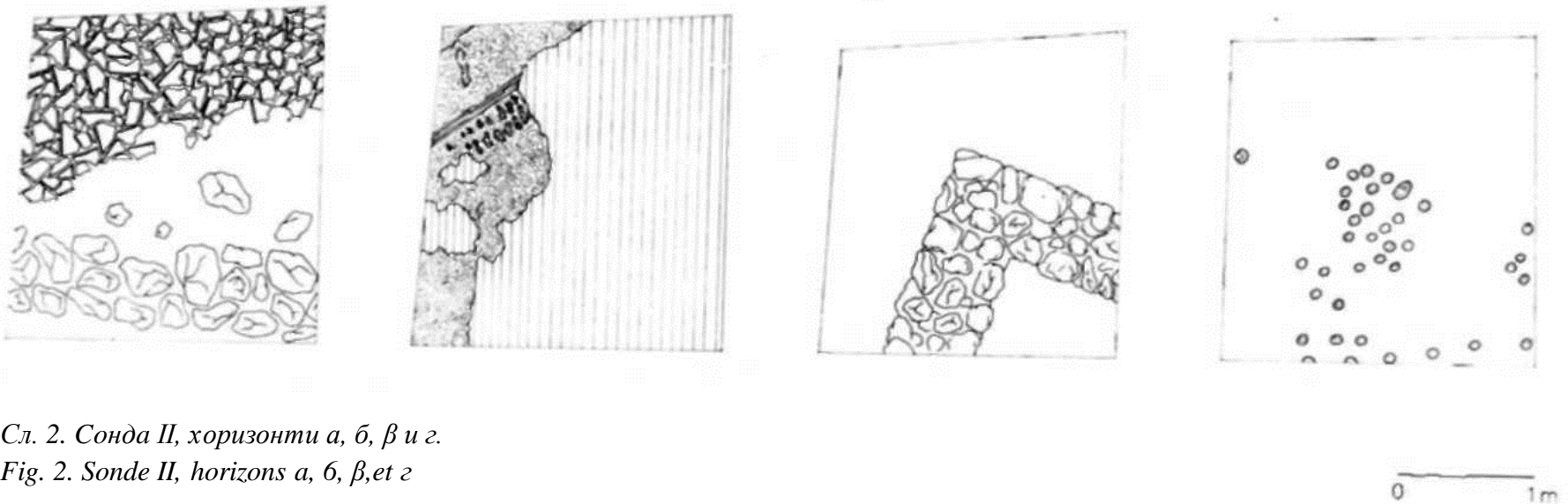
¹ У средишту античког града ископано је 45,6 m², дубине до 4,00 m, у јужном делу 200 m², дубине од 1,50 до 2,70 m, укупно око 500 m³ на 245,6 m². Све цртеже урадио је Марко Брачић, апсолвент архитектуре. Фотографије: Радомир Живковић, Никола Живковић, М. Миљковић, М. Брачић и Г. Цветковић-Томашевић.

Ископавања у средишту античког града

Средиште античког града се налази, по правилу, на пресеку двеју осовинских улица, карда и декумануса; прва повезује северну и јужну, друга источну и западну капију на градском бреду. Досад је откривена само северна капија и део карда уз њу, те смо правац карда могли приближно да одредимо тако што смо тај његов крај уз северни бред повезали са местом на средини јужног бреда где смо претпоставили другу капију на карду. Правац де-

кумануса, међутим, није познат. Данашњи сеоски пут правца исток—залад, приближно је у осовини града, те смо претпоставили да се, као најкраћа и најпогоднија веза између суседних насеља, подудара са трасом античке улице. Место где овај сеоски пут сече замишљену трасу карда обележили смо као могуће средиште града. Ту смо ископали три сонде: једну северно од сеоског пута — сонда II, а две јужно од њега — сонде V и VI.

Сонда II (сл. 2)

Сл. 2. Сонда II, хоризонти а, б, в и г.

Fig. 2. Sonde II, horizons a, b, c, et d

Сонда је постављена у југоисточни угао парцеле бр. 1078, власништво Драгана Ђорђевића из Лабљег села. Површина сонде износи 2,30X X2.00 m, дубина до 3,60 m. На овом месту налазиште се састоји од осам културних слојева, један преко другог (сл. 3). Приказаћемо их обрнутим редом, онако како смо их ископавали.

Слојеви

Први слој одозго је хумус данашњих њива очишћен од налаза, оно што је остало иситњено је, као стучано; од новца је нађен један Константинов фолис и једна мала бронза, нечитљива, али као да је из IV века такође. *Други слој* чини мрка, растресита земља и у њој камење и комади опеке и малтера — очигледно, материјал од зидова са блатним везивом које се расуло; нађен је и део таквог зида. Грађа за ове зидове повађена је из старијих зидова. Од налаза у слоју споменимо фрагмент мермерне посуде, жишка са рељефном представом, и Валентинијанову малу бронзу. Доњу границу слоја чини под од фрагмената тегула, на коме су, поред античке, нађени и уломци грубе керамике украшене таласастом линијом, можда словенске. *Трећи слој* је пробијен вађењем камена из зидова у четвртном и петом слоју; места пробоја испунио је материјал из другог слоја, оно што је остало од трећег слоја чини црвенкастомрка растресита земља и у њој 350 фрагмената керамике, претежно касноантичке, али и грубе, словенске и праисторијске, затим говеђе и друге кости. *Четврти слој* чини светломрка растресита земља са мало шута и налаза уопште, танак слој лепа на 1,60 m дубине дели овај од следећег, петог слоја. *Пети слој* је исти као други, чини га мрка, растресита земља са много камена, фрагмената мал-

тера и опеке — очигледно, шут од зидова са блатним везивом, нађен је и део таквог зида, представља северозападни угао неке зграде (сл. 4). У слоју је нађено 490 фрагмената керамике, од тога 2,5% праисторијске, остало римска, међу којом и неколико уломака кадионице са белом енгобом (*turibulum*), две фрагментоване коштане алаткице, гвоздени нож и профилисани бронзани шиљак, а у самом зиду коштана алатка или медицински инструмент у виду кашичице (*speculum*) и 80 фрагмената керамике, претежно римске, а остало праисторијска. Слој гара на дубини од 2,30—2,40 m дели овај од следећег слоја. *Шести је слој* сивомрке растресите земље са шупом који потиче од зидова са малтерним везивом, али такав зид није захваћен овом сондом. У слоју је нађено 766 фрагмената керамике, од тога 3,5 % праисторијске, остало римска; остаци лепа на дубини од 2,70—2,80 m деле овај од следећег слоја. *Седми слој* чини мрка, збијена земља, муљевита, и у њој 650 фрагмената претежно римске керамике, праисторијске свега 2%. Усправно пободено коље, односно рупе које су на њиховом месту остале, пролазе кроз доњи део овог слоја, има их 39, пречника око 5 cm (сл. 5). *Осми је слој* зеленкастомрке муљевите земље; у њој је нађено 85 фрагмената керамике, од тога 10% праисторијске, али и фрагмент мермерног суда који је сличан ономе из другог слоја. Коље пролази и кроз овај слој, ове до његове доње границе. Коље је дугачко 50—60 cm, пружа се од 3,00 до 3,50 m дубине. Припадало је вероватно кући од плетера.

Грађевине

У овој сонди смо нашли три хоризонта са остацима грађевина: коље, у ствари остатак куће од плетера чији је хоризонт у седмом

Сл. 3. Сонда II, пресек, синтетички приказ
 Fig. 3. Sonde II, coupe, présentation synthétique

слоју одозго; зидове са блатним везивом у два различита хоризонта, један у петом, један у другом слоју. Оба ова слоја и јесу, по свом саставу, сами ти зидови у распаднутом стању, растављени на своје састојке — на земљу која је чинила блатно везиво, и на камен, комаде малтера, мермера и опека које је тим блатом било повезано у зид. Земља је вађена из дубине, тамо су захватани старији културни слојеви, а камен и други грађевински материјал вађен је из старијих зидова грађених у техници *opus mixtum* (зид од ломљеног камена и малтера пресечен редовима опеке). Тако је зидовима са блатним везивом пренет материјал из старијих, доњих, у горње слојеве.

Новица²

Од ископана четири примерка, два смо идентификовали, један је Константинов (Таб. IV/4), други би могао бити Валентијанов, оба су дакле из IV века (вид. табелу на стр. 86, 87).

Остали налази

Две алаткице и један медицински инструмент (?speculum) од кости (Таб. IV/6), као и комади мермерне полулопасте посуде (вид. табелу на стр. 88, 89).

² Део ископаног новца конзервирала је Надежда Стојановић, физикохемичар, виши конзерватор Републичког завода за заштиту споменика културе у Лабораторији за физичка и хемијска испитивања овога завода (инв. бројеве 4, 13—15, 38, 63, 89, 111, 112, 158, 174, 190, 206; 208, 212, 223, 230, 231, 246, 252, 267). Такође је извршила испитивање састава материјала и производа корозије на овим налазима применом метода квантитативне микрохемијске анализе.

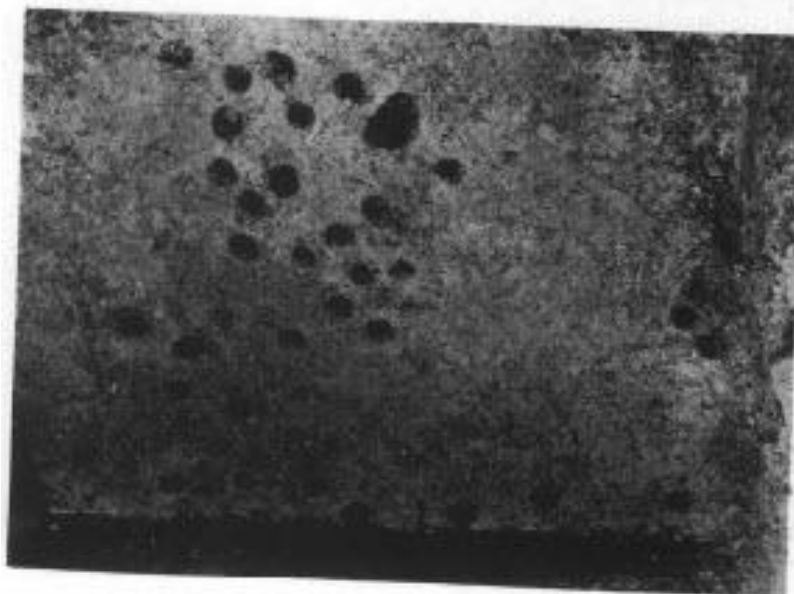
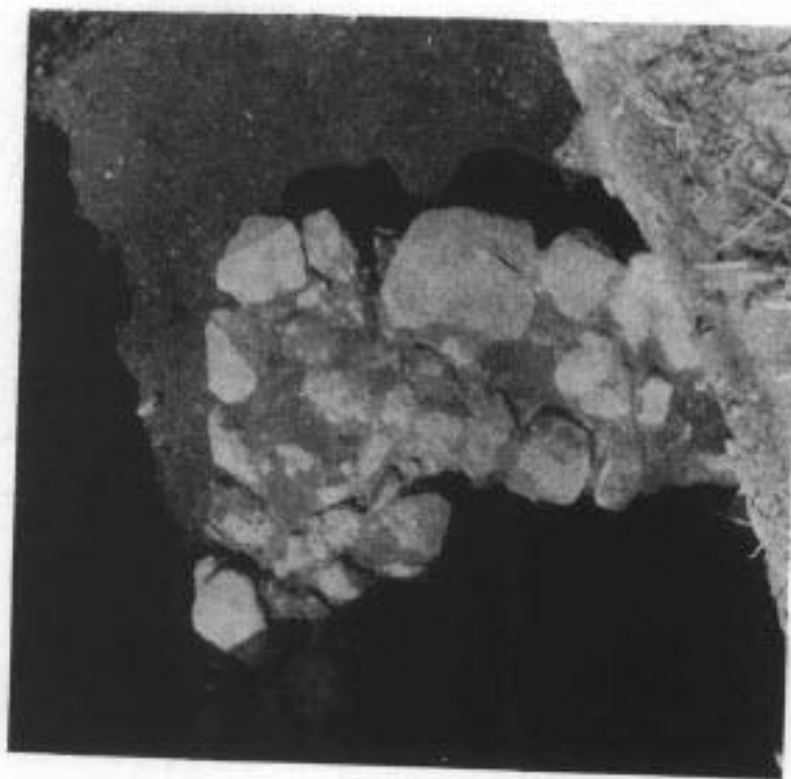
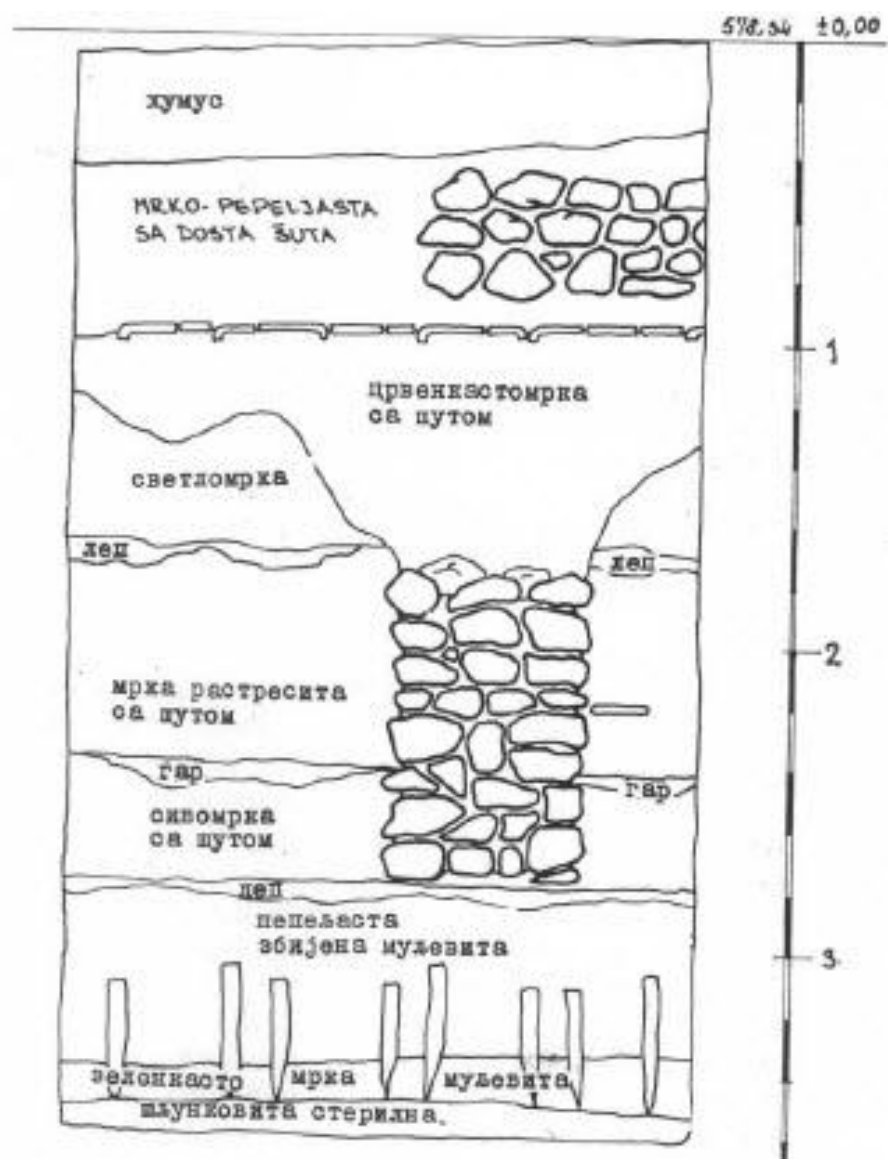
У читању и препознавању овог новца помогао ми је Рајко Сикимић, сликар, саветник конзерватор Републичког завода. На томе му се најлепше захваљујем и овом приликом.

Сл. 4. Сонда II, зид од камења са блатним везивом из петог слоја

Fig. 4. Sonde II, mur en pierre avec de la boue comme liaison, cinquième couche

Сл. 5. Сонда II, рупе од коља у осмом слоју

Fig. 5. Sonde II, trous d'anciens palis, huitième couche

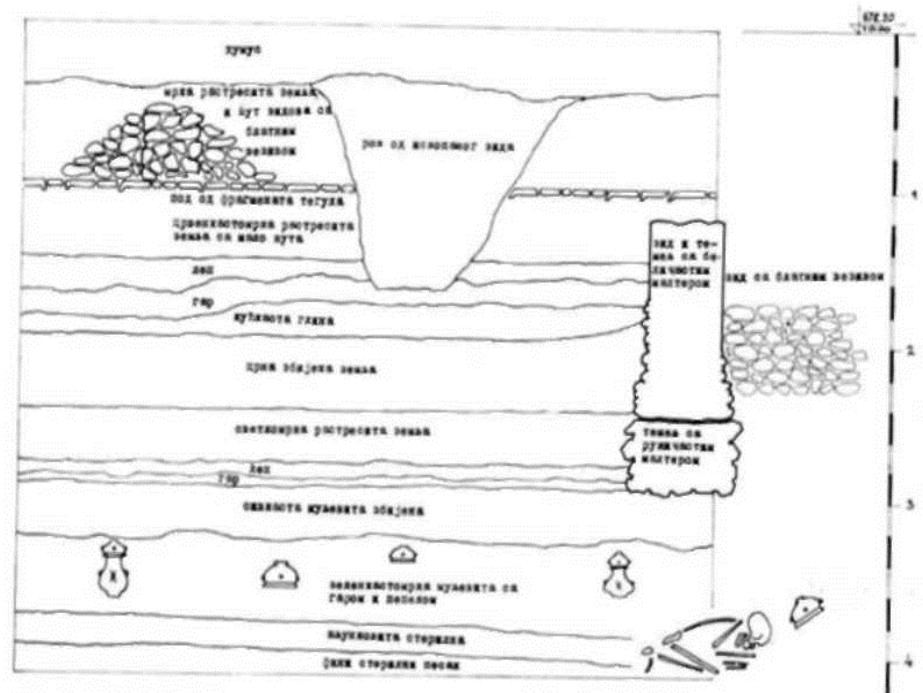

Сонда V (сл. 6)

Сонда, 5x5 m дубине 3,90 m, ископана је на парцели бр. 1058, власништво Јовице Милатовића из села Грачанице, и то 2 m од источне границе парцеле, а око 10 m јужно од пута. И на овом месту налазиште се састоји од осам културних слојева, један преко другог (сл. 7).

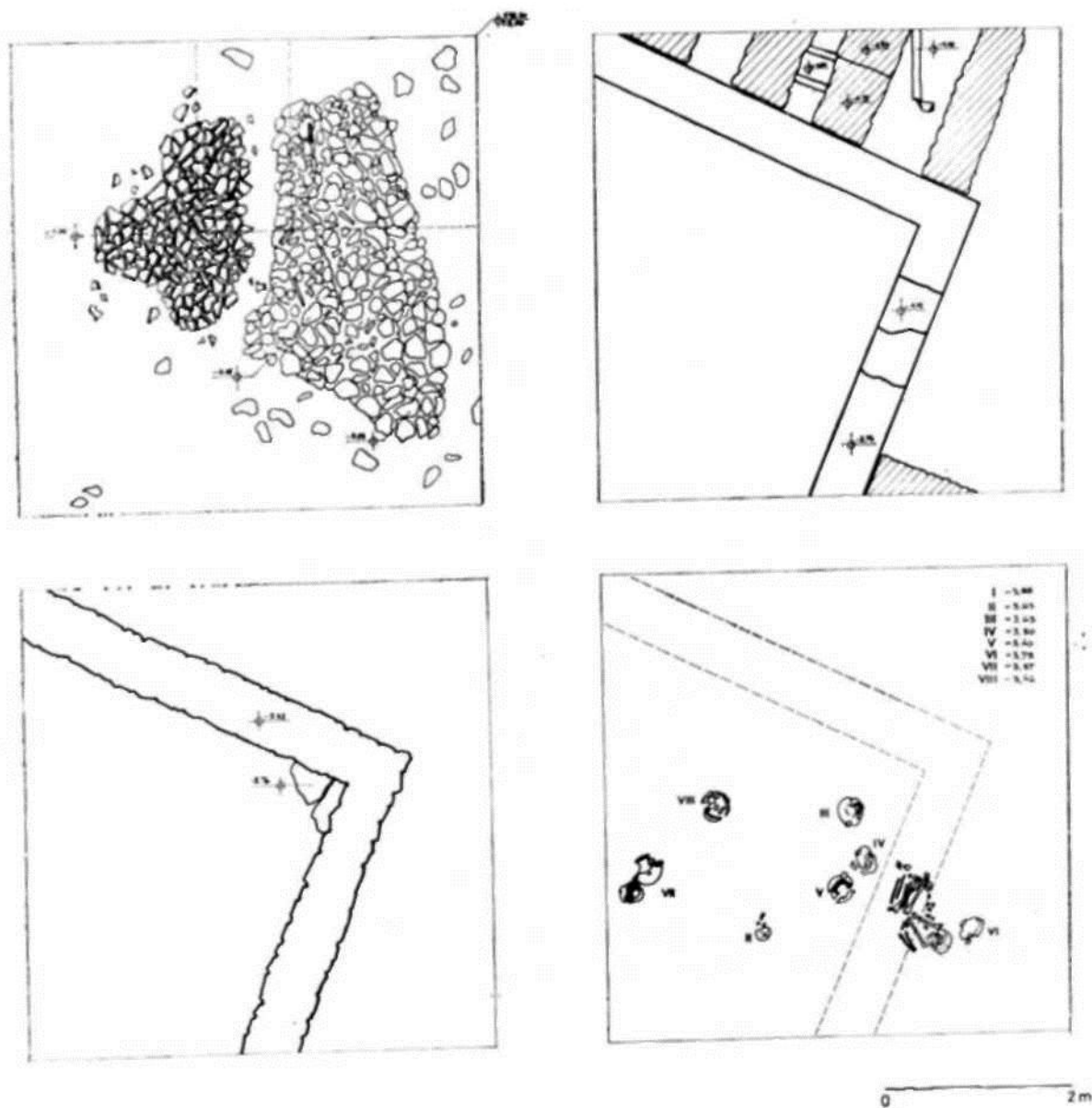
Слојеви

Први слој одозго чини хумус данашњих њива; у њему су нађене три мале бронзе, излизане и нагрижене рђом, само се на једној назире лик Констанција II; нађено је и нешто фрагмената керамике различите врсте, касноантичке и римске, fine и обичне фактуре, као и грубе, словенске и праисторијске. Фрагменти су ситни, као ступци; хумус је очигледно чишћен од крупних комада. Други је слој мрке, растресите земље и у њој камење и комади малтера и опеке — и ту је, исто као у сонди II, материјал од зидова са блатним везивом. Нађен је и део таквог зида, а у њему фрагменти конзоле, жрвња, базе мермерног стуба, што је још један доказ да је за ове зидове коришћен материјал извађен из ранијих грађевина и слојева. Из једног таквог зида био је повађен камен, а рупу која је од њега остала попунио је материјал из горњег слоја, што се јасно оцртало на профилу сонде. Доњу границу овог слоја чини под од фрагмената тегула, на коме се налазила и словенска керамика. У

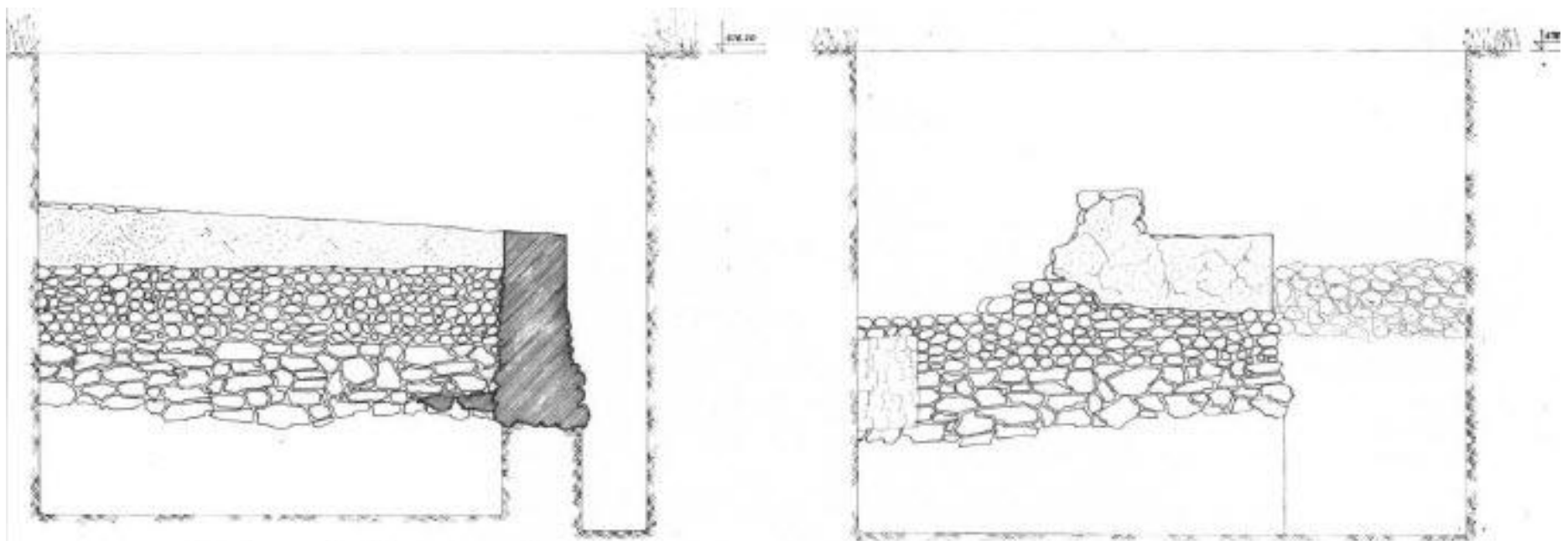
Сл. 7. Сонда V, пресек, синтетички приказ
Fig. 7. Sonde V, coupe, présentation synthétique

овом слоју је нађена мала бронза, чини се Аркадијева или Теодосијева, доста фрагмената керамике свих наведених врста као и фрагмент стаклене гривне. Трећи слој чини црвенкастомрка растресита земља са мало шута и у њој један фолис Констанција II, коштана игла и доста фрагмената касноантичке и римске керамике, као и грубе, словенске и праисторијске. Зидови који чине северни угао неке зграде и њихови темељи (сл. 6б, 8, 9), грађени од камена са малтерним везивом, пролазе кроз три наредна слоја, и то кроз трећи и четврти слој пролазе зидови, а кроз пети слој темељи. Они су постављени на још старије темеље, такође са малтерним везивом, који су укопани у шести слој. Очигледно, у питању су две зграде, једна на другој, сондом је захваћен само њихов северни угао. Малтер горње зграде је

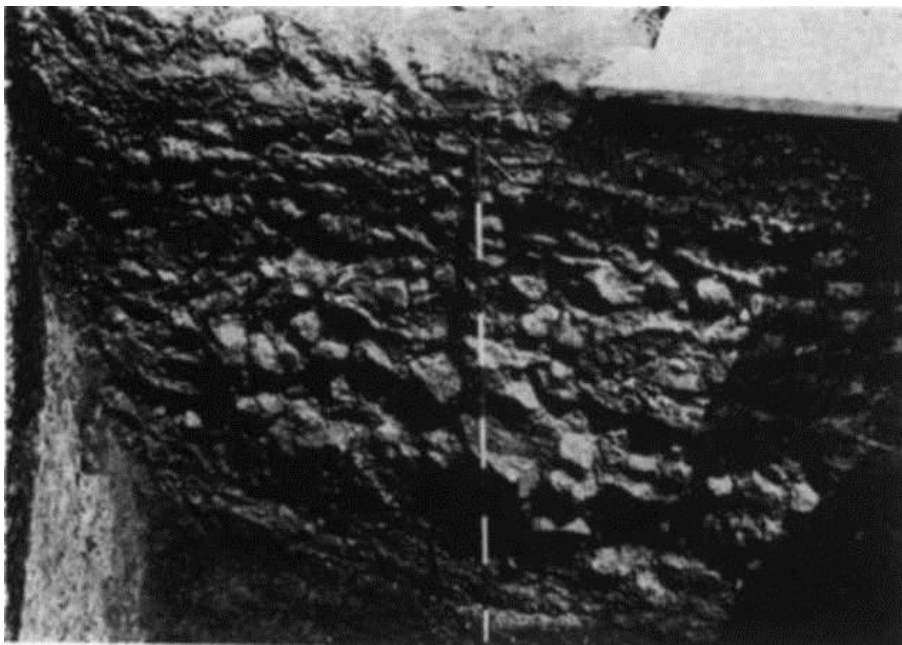
Сл. 6. Сонда V, хоризонти а, б, в и г

Fig. 6. Sonde V, horizons a, б, в et г

Сл. 8. а и б. Сонда V, зидови и темељи са малтерним везивом
Fig. 8. a, б, Sonde V, murs et fondations liés avec du mortier

беличаст, доње ружичаст. Ови зидови и темељи протежу се од 1,30 до 3,00 m дубине и деле слојеве кроз које пролазе на део у згради и део ван ње, али се само у четвртом и петом слоју, ови делови разликују међу собом. *Четврти слој* у згради: комади лепа на угљенисаним остацима дрвеног пода (?), а овај на подлози од жућкасте, збијене земље, глине; ту је нађено 63 фрагмента керамике, од тога девет праисторијских, остали касноантички, праисторијски су као прскани белим због кварцног песка у свом саставу. Поду горње зграде би одговарао угљенисани дрвени под на глиненој подлози из четвртог слоја, јер је непосредно изнад њених темеља. И оловна водоводна цев би припадала овој згради. *Четврти слој* ван зграде: мрка растресита земља са мало грађевинског шута и у њој један Трајанов дипондијус, сребрна фибула Auccissa типа и 150 фрагмената керамике, од тога 18 праисторијских, „прсканих“ белим, неки и са брадавичастим испупчењем, остали су претежно римски. *Пети слој* у згради: црна, збијена земља са мало налаза. Од 20 фрагмената керамике, један је праисторијски и тај је украшен цикцак урезаном линијом (инв. бр. 226). Овај слој као да представља насип-подлогу за под доње зграде. *Пети слој* ван зграде чини мрка

растресита земља са камењем и фрагментима опеке и малтера — опет шут зидова од камења са блатним везивом; нађени су и такви зидови, а у шуту гвоздени клин, коштана коцкица за игру и 125 фрагмената керамике, од тога 10 праисторијских, „прсканих“, један од њих украшен урезаном таласастом линијом (инв. бр. 216). Надаље се губи разлика између слојева у згради и ван ње — слојеви су опет јединствени. *Шести слој*: светломрка растресита земља са мало грађевинског шута уз горњу, а муљевита са честицама гара уз доњу границу слоја. Једна камена плоча и остатак лепа, а испод њих остаци угљенисаног дрвеног пода (?) и пуно гвоздених клинаца и ексера, на доњој су граници слоја. У слоју је нађен гвоздени прстен, 252 фрагмента керамике, од тога 27 праисторијских, „прсканих“, међу којима један украшен урезаном таласастом линијом и низом убода ноктом (инв. бр. 261), остало је римска керамика. *Седми слој* дебљине око 30 cm (од 2,90 до 3,20 m) чини сивомрка земља, збијена и муљевита, са честицама гара, и у њој један астрагал, доста металних предмета, гвоздених је више него бронзаних, ексер и игла су само бронзани; има много керамике — 714 фрагмената, од тога 90 праисторијских, „прсканих“, неки са метличастим украсом (инв. бр. 273), као и један керамички бршљенак; остало је римска керамика, међу којом један фрагмент чаше у облику људске главе и један фрагмент terra sigillata са рељефном представом Амазонке на коњу. *Осми слој*, дебљине око 60 cm (од 3,20 до 3,80 m дубине) чини зеленкасто мрка, збијена и муљевита земља са много гара и пепела и у њој праисторијски гробови: два гроба су скелетна, а шест су гробови и групе гробова спаљених покојника. Један скелетни, онај који није поремећен, најдубљи

I

Сл. 9. Сонда V, зидови и темељи са малтерним везивом, малтерисани у свом горњем делу

Fig. 9. Sonde V, murs et fondations liés avec du mortier; la partie supérieure des murs enduite de mortier

је, укопан је у здравицу. Њу чини танак слој чистог шљунка на слоју ситног песка који почиње на дубини од 4,00 m.

Грађевине

У овој сонди смо нашли остатке четири грађевине на четири различита нивоа, један изнад другог. Од њих, две зграде су са малтерним, а две са блатним везивом, али наизменично: најнижа, доња зграда са малтерним је везивом, она је подигнута на равни која дели шести од петог слоја, следе зидови доње зграде са блатним везивом, они чине пети слој; горња зграда са малтерним везивом подигнута је на равни која дели пети од четвртог слоја, а зидови горње зграде са блатним везивом сачињавају други слој одозго, он је непосредно испод хумуса данашњих њива.

Од доње зграде са малтерним везивом остали су само темељи укопани у шести слој. Грађени су од ломљеног камена, малтерно везиво је ружичасте боје од туцане цигле. На ове темеље су постављени темељи горње зграде са малтерним везивом, пресекавши при том зидове са блатним везивом у петом слоју. У темељима горње зграде са малтерним везивом камен облукат је слаган с лица. Зидови на тим темељима од ломљеног су камена који је слаган с лица, а трпан у језгро зида. Они су омалтерисани са своје унутрашње стране. Малтер у овој згради је беличаст.

Зидови са блатним везивом сачињавају пети и други слој, исто као и у сонди II. Начињени су од камена и другог материјала који је повађен из старијих зидова — комада малтера, поломљене опеке, одломака архитектонске и друге мермерне пластике, док је за блатно везиво вађена земља из нижих, такође старијих културних слојева. На тај начин, стратиграфија је не само поремећена, већ и изврнута, те даје обрнути ред у времену.

Новац

Од шест нађених примерака, четири смо успели приближно или тачно да идентификујемо: на једном је лик Аркадија или Теодосија, два припадају Констанцију II, а један је Трајанов дипондијус (Таб. III/3). Време: почетак V, средина IV и почетак II века. Приказали смо их на табели, стр. 85—87.

Остали налази

Од гвоздених предмета, један фрагментовани прстен; од сребрних, фибула Auccissa типа (Таб. IV/1); од бронзаних, ексер са лоптастом

главом (Таб. IV/2) и једна игла; од коштаних, игла прибадача (Таб. IV/8), коцкица за игру (Таб. IV/9) и астрагал (Таб. IV/10); од керамике, фрагмент просопоморфне чаше (Таб. IV/12) и тера сигилате са рељефним украсом (Таб. IV/13), и од стаклених, једна фрагментована гривна. Приказали смо их на табели, стр. 88, 89.

Праисторијско гробље

У најнижем, осмом слоју ове сонде, открили смо део праисторијског гробља: осам гробова и група гробова (уп. сл. б, г), и то на само 12 m² у јужној половини сонде, јер је северна закрчена зидовима. Од тога су два скелетна (I, II), а остало гробови спаљених покојника (III—VIII). Припадају гробљу типа равних поља са урнама. Од скелетних, један је сачуван цео и тај је згрченац, он је најдубљи, укопан је у здравицу (сл. 10). Од дру-

Сл. 10. Сонда V, осми слој, гроб I и гроб VI
Fig. 10. Tombes I et VI

гог је остала само лобања. У гробовима спаљених покојника нађено је седам урни са пепелом и другим остацима спаљивања, а само у једном случају, ти остаци су положени на земљу и поклопљени зделом (гроб VI). Два гроба су појединачна (III, VI), а остали у три групе по два гроба (IV—V, VII, VIII). Урне су положене у плитке раке, без икакве гробне конструкције и већином поклопљене зделом, само је једна поклопљена каменом плочицом. Растојање између гробова износи највише 1 m. Да ли су и како ови гробови били распоређени, није могло на овако малој површини да се утврди, али се чини као да су на редове у правцу југоисток-северозапад.

Укупно је седам урни (ако урачунамо и шољу) и шест здела поклопаца. Урне су биле разбијене, али су комади остали већином на свом месту, те сачували облик (сл. 11, 12) а и садржину суда — биле су пуне земље помешане са пепелом и грумењем угљенисаних, безобличних остатака спаљивања. Прилога није било. Зделе су слабије очуване и претежно растурене. Ипак, успели смо од прикупљених фрагмената да реконструиремо све — и урне, и зделе (сл. 13, 14).

Све су посуде рађене руком, приближно су исте фактуре, извођења И боје: од недовољно пречишћене и недовољно печене земље мешане са кварцним песком, те изгледа као „прскана“ белим. Премазане су размућеном глином и, после печења, глачане, те им је површина местимично сјајна. Боја је неуједначена — од светло до тамномрке, каткад иде на љубичасто, и обично је тамнија на спољној него на унутрашњој површини, која, кад није премазана, има црвенкасту боју без сјаја. На пресеку је боја црнкаста. Ове посуде нису украшене, само је хоризонтална бразда на неким од њих удубљена прстом или урезана дрветом на прелазу рамена у врат.

По облику, урне се разликују међу собом, док су зделе све истог облика. Урне су већином меких, заобљених линија: једна је крушкаста (IVa), друга луковичаста (VIIa), трећа јајаста (VIIb) и четврта лоптаста (VIIc). Само су остале три урне коничног доњег дела: он је

Сл. 11. Сонда V, осми слој, гробови III—V
Fig. 11. Tombes III—V

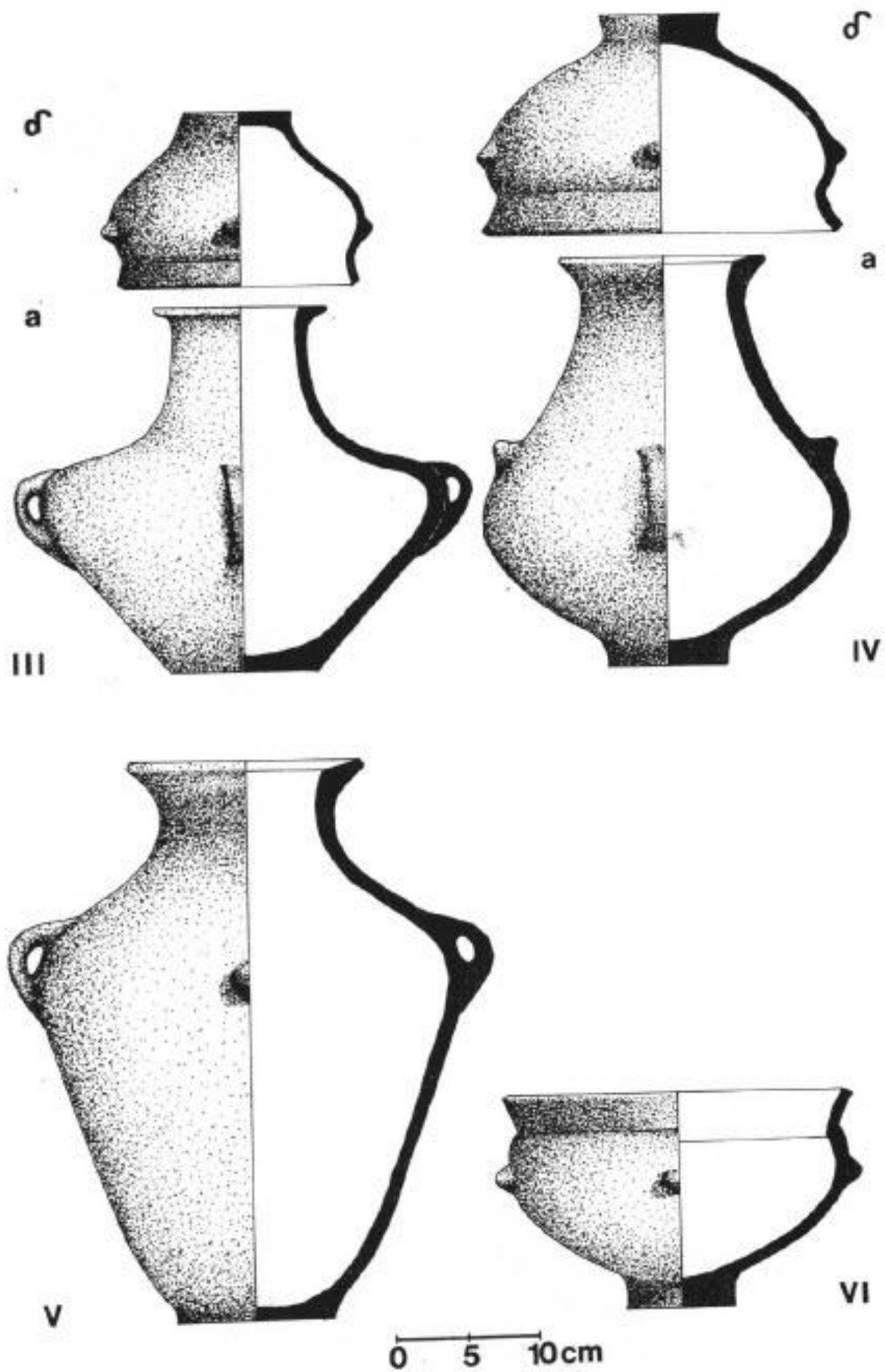

Сл. 12. Сонда V, осми слој, гроб VII a, б и в.
Fig. 12. Tombes VII a, б et в

или издужен, косина блага (V) или кратак, косина оштра (IIIa) или средње дужине и косине (VIIa), док је горњи део ових урни спљоштен и удубљен, а трбух шиљат, али заобљеног врха. Дно свих урни је мало, ваљкасто и незнатно извучено, споља равно, врат се сужава по кривој линији, не конусно, обод у виду мало закошене траке лако је разгрнут, сем на лончићу и шољи који су завршени равно, као одсечено. Све су дршке усправне, мале, кружног или троугаоног пресека, док су испупчења брадавичаста: по две наспрамне дршке и два наспрамна испупчења наизменично на три урне, четири дршке само на једној урни, две дршке такође на једној урни, а по једна дршка на остале две урне — лончићу и шољи — и та надвисује обод. Зделе су све истог облика, на свакој по четири иста брадавичаста испупчења.

Ове урне, по својим облицима и благим, меким превојима, подсећају на старију керамику, енеолитску и раног бронзаног доба, код које још нису превладали одсечни облици металних судова. Али, ове урне подсећају и на позније, грчке вазе преткласичног доба — урна IVa на пелике, урна V на стамнос, што само показује да старији облици, чисто керамички, живе упоредо са познијим, који подражавају металне. Урне из Улпијане истичу се богатством и разноврсношћу својих облика, нема две исте. Само неке од њих сличне су по облику појединим урнама из Карагача, Доње Брњице, Бадовца и Села Вароши, али не и истоветне.³ Наведене урне су датоване у X—VIII век (На B-1/B-2), а најстарије су оне

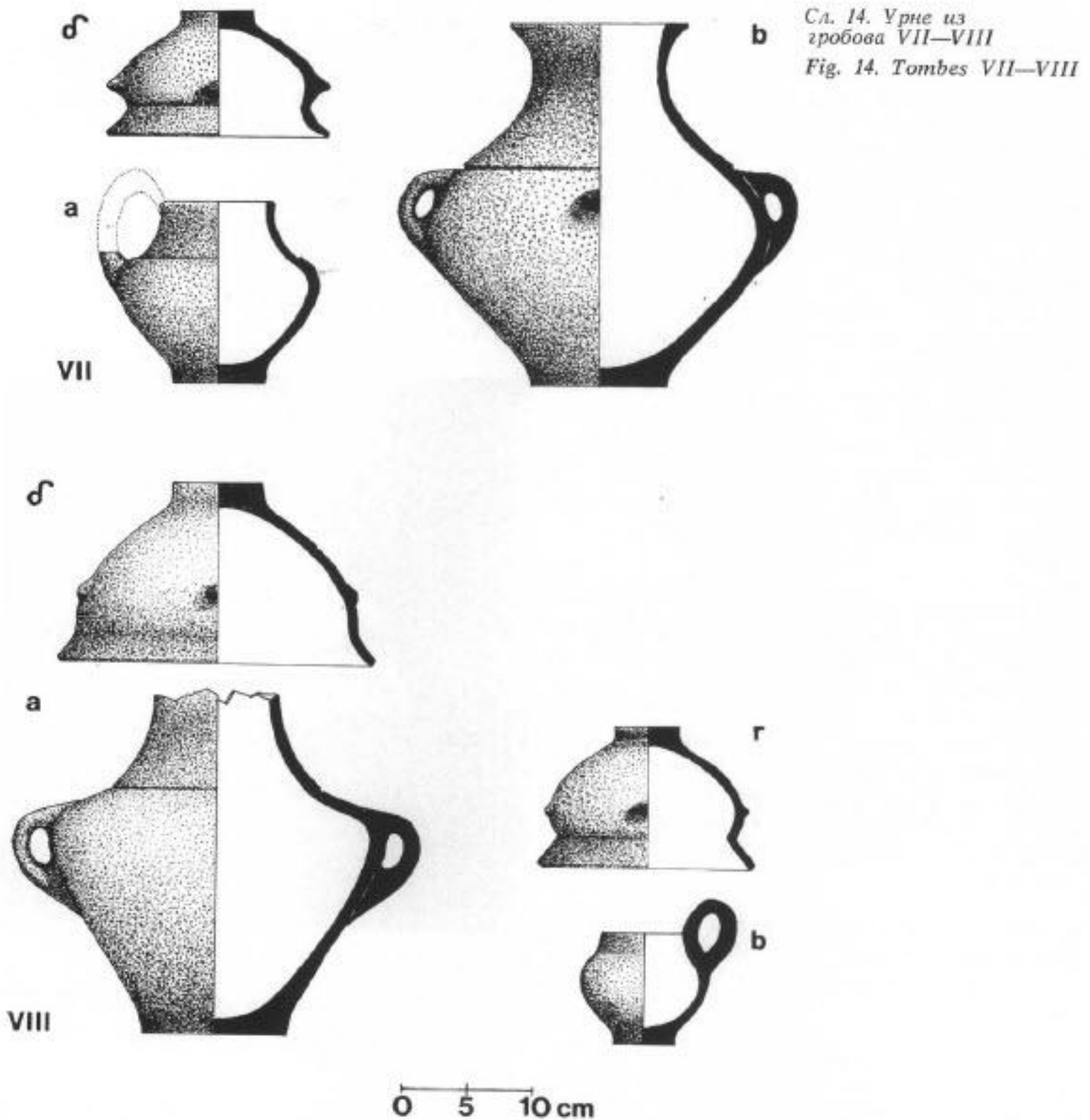
Сл. 13. Урне из
гробова III—VI
Fig. 13. Tombes III—VI

из Карагача. За разлику од урни, зделе из Улпијане, једнаке међу собом, исте су као једна здела из Карагача и једна здела са Пештера. прва припада гробовима датованим у X—IX век пре н.е. (Халштат В-1), друга гробовима датованим у X—VIII век (Халштат В-1/В-2), истовременим у ствари.⁴

³ Урна IVa из Улпијане најсличнија је једној урни из Доње Брњице, једној са Фафоса и једној из Бадоваца: Драгослав Срејовић, *Праисторијска некропола у Доњој Брњици*, Гласник Музеја Косова и Метохије IV—V (Приштина 1959—1960), Т. III, сл. 14 и 18; урна V из Улпијане слична је једној урни из Доње Брњице (*нав. дело*, Т. III/1); урна VIa из Улпијане слична је другој урни из

Доње Брњице (нав. дело, Т. III/4 и VI/3); урни VIIВ из Улпијане најближа је урна из гроба 2 у Карагачу, три урне из Доње Брњице и једна са Пешгара (D. Sreјović, *Karagač and the Problem of the Ethnogenesis of the Dardanians*, *Balkanica IV* (Beograd 1973) p; 46, Fig. 4; isti, *Доња Брњица*, Т. IV/6, V/1 и VI/5; Загорка Летица, *Пештер у бронзано и гвоздено доба*, *Старинар XXXII* (1981)

стр. 16, Т. IV/1; урни VIIА из Улпијане сличне су две урне, једна из Доње Брњице, друга из Село Вароши (Д. Срејовић, *Доња Брњица*, Т. IV/4, сл. 19); и, на крају, шољи VIIВ са једном дршком из Улпијане сличне су две шоље са по две дршке из Карагача (idem, *Karagač*, Т. II/4 и VII/8).

⁴ Idem, *Karagač*, Fig. 5, p. 49; 3. Летица, нав. дело, Т. IV/6.

У Улпијани су урне положене у раке, нема никакве гробне конструкције од камена. Тај начин сахрањивања је архаичнији и од оног у Карагачу, где су урне покривене камењем, и од оног у Доњој Брњици, где их покрива толоидна камена конструкција, а и од оног на Пештеру, где су уоквирене венцем од облутака.⁵ То што се урне полажу у земљу без икаквог каменог оквира, повезује их са културом поља са урнама у Поморављу, и то за млађу параћинску групу датовану у XIV—XIII век.⁶ Сем тога, гробови из Улпијане су без прилога, посуде су без украса, облици урни архаичнији од оних са наведених локалитета па Косову и Пештеру. Све то говори да је поље са урнама из Улпијане нешто раније од њих, а доста позније од млађе Параћинске групе — можда са прелаза бронзаног у гвоздено доба — из XI—X века (Халштат А-2/В-1): ступањ Протовиланова културе поља са урнама.

Коље из сонде II представља, по свој прилици, остатак куће од плетера која припада праисторијском насељу. Коље продази кроз седми и осми слој сонде II, а урне су укопане у осми слој сонде V; ти слојеви одговарају једни другима и по дубини, и по саставу, значи и хронолошки. Сонде су удаљене једна од друге једва 20 m. Очигледно, са ове две сонде смо открили, једно поред другог, и насеље и гробље из истог времена, са прелаза бронзаног у гвоздено доба.

Згрченац укопан у здравицу, као и налаз окера у насипу, доказ су да ту постоји и старији слој — по свој прилици из средњег бронзаног доба.

Култура поља са урнама распрострањена је по целој Европи од XIII—VIII века. Њени носиоци су средњоевропски ратници, а везује се за велику сеобу народа и пропаст микенске цивилизације.⁷ На Косову се појављује око 1200. године и траје све до VIII—VII века.⁸

⁵ D Sreјović, *Karagač*, 49; сл. 11 и 12; исти, *Доња Брњица*, сл. 1—13, прилог I—III; 3. Летица, *нав. дело*, 13.

⁶ Милутин Гарашанин, *Праисторија Србије I*, Београд 1973, 305 и даље.

⁷ Hermann MullerKarpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nordlich und südlich der Alpen*, *Römischgermanische Forschungen*, band 22, (Berlin 1959), 185 и даље.

⁸ D. Sreјović, *Karagač*, 68.

Сонда VI

На неколико метара од сонде V, у југозападном углу исте парцеле, ископана је сонда VI, површине 4x4 m, дубине од 1,30 до 1,50 m на којој је слој набоја од улице или пода зауставио копање даље у дубину.

Слојеви

Ископана су два слоја: горњи — хумус дебљине око 40 cm, испод њега земља помешана са камењем и фрагментима малтера и опеке — очигледно, шут зидова са блатним везивом — и у њему један такав зид (сл. 15).

Сл. 15. Сонда VI, зид од камења са блатним везивом у другом слоју

Fig. 15. Sonde VI, mur en pierre avec de la boue comme liaison, seconde couche

Новац

У овој сонди смо нашли пет примерака, а три идентификовали: Констанције II, Константин II и Северина, жена Аурелијанова (Таб. III/1), вид. табелу на стр. 87. Време: средина IV и друга половина III века.

Остали налази

Гвоздена удица стреластог врха, бронзана игла (Таб. IV/3) и бронзана алатка или медицински инструмент у виду мале кирете (*uncus*, Таб. IV/4). Вид. табелу на стр. 88.

Грађевине

И у овој сонди, исто као у сондама II и V, зидови са блатним везивом откривени су у другом слоју, кога и сачињава материјал од распаднутих оваквих зидова.

Слојеви и грађевине у сондама II, V и VI. Упоредна испитивања. Хронологија

Осам слојева и пет хоризоната са остацима грађевина смењују се временски, идући редом одоздо навише. У сондама II и V, осми слој одозго је праисторијски. Следећа два слоја, седми и шести, су римска, јер су изузетно богата римском керамиком. Изнад шестог слоја у сонди V уздизала се грађевина са малтерним везивом, од које су остали само темељи укопани у шести слој. На њеним рушевинама подигнути су зидови са блатним везивом, чије рушевине чине пети слој у обе сонде. На овом слоју у сонди V уздиже се опет грађевина са малтерним везивом, њене рушевине чине четврти слој у обе сонде, а њих покрива трећи слој, сиромашан налазима (можда хумус тадашњих њива) који се завршава подом од парчића тегула на коме је нађена и словенска керамика — то је вероватно под словенске куће која би могла припадати добу велике сеобе народа. Изнад свега, поново зидови са блатним везивом чије рушевине чине други слој одозго и допиру до самог хумуса данашњих њива.⁹ И по боји, и по саставу, слојеви у обе сонде су истоветни. Једино зидове са малтерним везивом нисмо нашли у сонди II. Уосталом, ова сонда је, по површини, шест пута мања од сонде V.

Неоспорно, слојеве од седмог до трећег можемо приписати времену од оснивања римског до оснивања словенског насеља. Римско насеље основао је, највероватније, почетком I века н.е.¹⁰, а словенско у доба велике сеобе народа, крајем VI или почетком VII века века као најраније.¹¹ У том раздобљу, дакле — од I до VI века — постојала је и развијала се римска и рановизантијска Улпијана. Етапе њеног живота током тих шест векова огледају се у пет слојева — од седмог слоја почев, са трећим завршив — и у остацима четири грађевине, једна на рушевинама друге подигнута.

Доња зграда са малтерним везивом, као што смо видели, припада тек трећој римској фази у овој сонди, те вероватно да није настала пре III века и да је, вероватно, касноантичка. Смењују је зидови са блатним везивом, засад не знамо чији су — да ли их приписати готским или хунским најездама, питање је, или су то, можда, куће побуњеног домаћег становништва. Од њих познија горња зграда са малтерним везивом, могла би онда бити рановизантијска. Прека њених рушевина постављен је под словенске куће, а изнад њега поново зидови са блатним везивом, могуће чак рано-

средњовековни, начињени од материјала повађеног из ових ранијих зидова. Очигледно, зидови са малтерним везивом смењују се са зидовима чије је везиво блатно. И начин зидања двеју зграда са малтерним везивом — *opus mixtum* — упућује на исто позно време. Све су то одлике римске архитектуре у њеним познијим фазама, касноантичкој и рановизантијској, том техником су грађени и зидови у Стобима, Хераклеји, и Охриду на пример. По правилу, у сваки познији зид уграђује се материјал повађен из старијих, ту затечених зидова и уређаја, укључујући и комаде мермерне архитектонске пластике. Зато је стратиграфија поремећена, а зидови очувани слабо или никако. Али и ров, остао на месту некадашњег зида, оцртава бар његов правац и ширину.

Осми слој одозго је праисторијски: у сонди V садржи гробове, а у сонди II коље као остатак куће од плетера. И гробље и насеље приписали смо истом времену, прелазу бронзаног у гвоздено доба. По J. Déchelley, у северној Италији у бронзано доба постоје два типа насеља — накољничко, али на сувом (терамара) и колибе од облепљеног плетера, чије је коље, својим доњим крајевима пободено у земљу, оставило рупе; у Подунављу, оваква насеља су из гвозденог доба (Manuel d'archéologie II, Age de bronze, Paris 1910, 111—120). Налаз из Улпијане као да припада типу насеља са колибама од облепљеног плетера око коља (палисад) каква су, уосталом, насеља и у претходном добу, неолиту. Остатке палисада које је пружио насеље у Карагачу Д. Срејовић приписује ранобронзаном добу (*н.д.*, 42). Истом времену и типу припадају и куће Бубањскохумске групе I, по М. Гарашанину (*н.д.*, 170), док је М. Васић приписао куће од коља које је открио у Жутом Брду познобронзаном и раногвозденим добу (М. Васић, *Жуто Брдо, Прилози проучавању гвозденог доба у Подунављу*, Старице Н.Р.V, 1910 1—207).

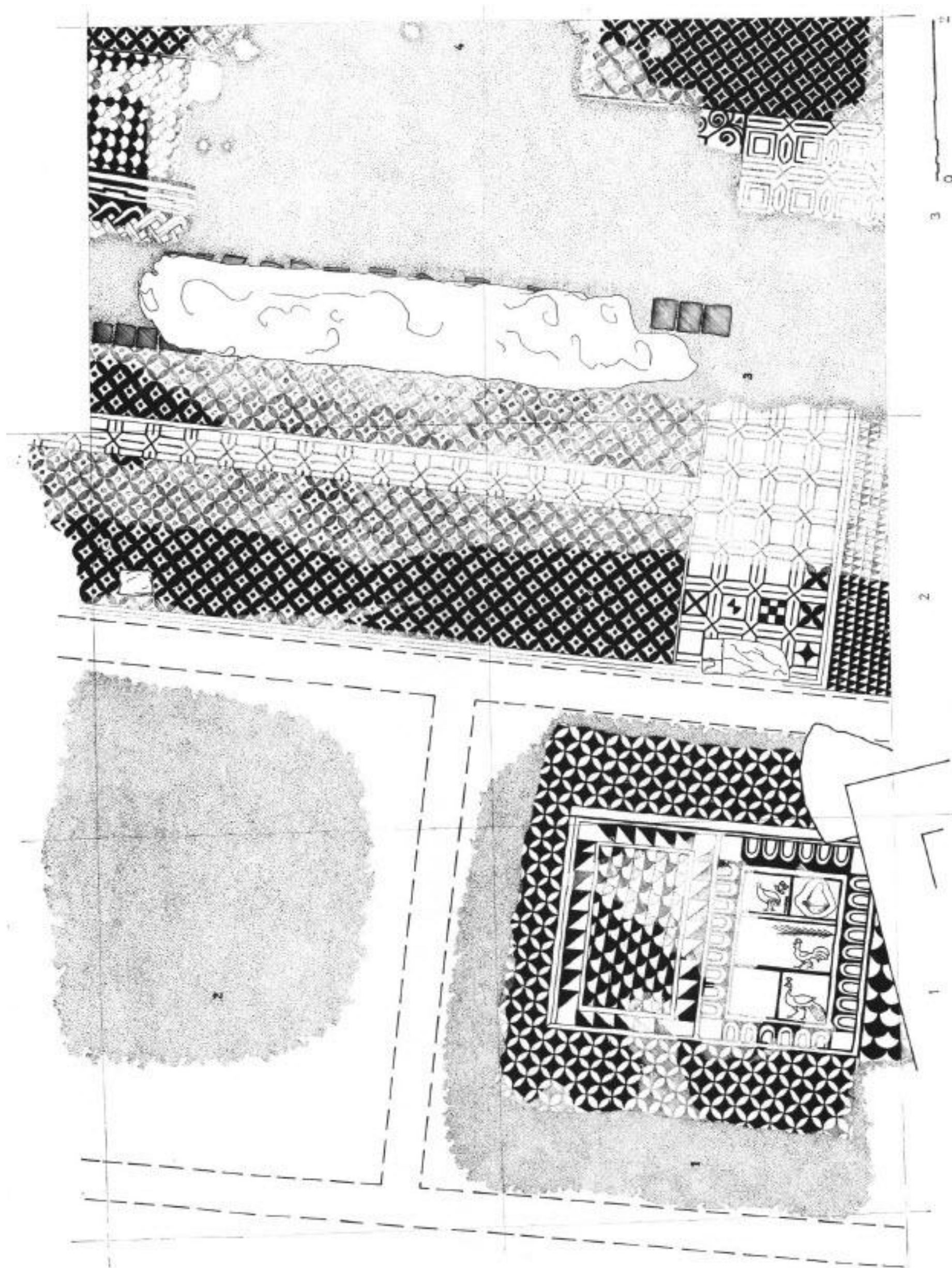
⁹ Ове сонде омогућиле су нам да уочимо проблеме, не увек и да их решимо, они ће тек после систематских ископавања која предстоје, моћи боље и потпуније да се сагледају.

¹⁰ Крајем I века старе ере, Римљани су освојили област данашњег Косова насељену Дарданцима. Убрзо затим, почетком I века н.е., ова област бива прикључена новој провинцији Мезији: Фанула Папазоглу, *Македонски градови у римско доба*, Скопје 1957, 77, 78; иста, *Средњобалканска племена у предримско доба* (Сарајево 1959) 154. Тада је највероватније настало римско насеље на овом месту, мада је могло настати и раније, током I века старе ере, у време римског надирања у ове крајеве. Почетком II века, ово насеље добија ранг муниципија и име Улпијана:

Balduin Saria, Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie. IX A/1 (1961) 564-567, под Ulpiana.

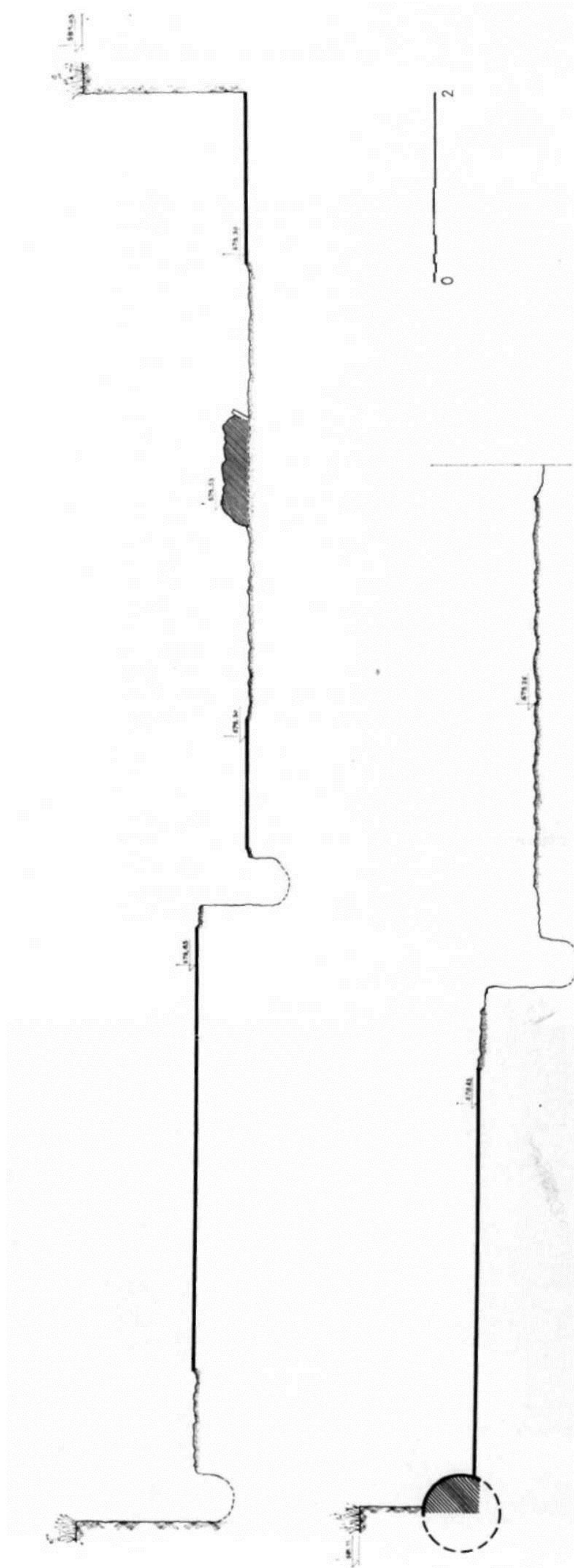
¹¹ Јован Ковачевић, *Варварска колонизација јужнословенских области*, пос. изд. Војвођанског музеја, књ. II, Нови Сад 1960, 49.

Ископавања у јужном делу античког града

Сл. 16 и 17. Део зграде и подне мозаици у јужном делу града, основа и пресеци

Fig. 16 et 17. Partie déblayée d'un édifice dans la moitié sud de la ville et mosaïques de ses pavements, plan et coupes

Јужна половина Улпијане лежи на благој коси завршеној јужним бедемом. Пресечена је по дужини каналом за наводњавање правца истокзапад, који је прокопан 1966. године. Том приликом је откривен, између осталог, и мозаички под са представом пауна. Фотографију овог пауна, али без других података, објавио је Емил Чершков.¹²

Са ископавањем смо почели на месту где је, по сећању чувара, овај мозаик са пауном био откривен. Ту смо га заиста и нашли — у југозападном углу парцеле број 1022, на око 6,0 m од њене јужне, а око 20 m од западне границе — а поред њега део бетонске цеви пречника око 80 cm, која је мозаик и пресекла. Поставили смо мрежу од девет квадрата (три са три), сваки квадрат од 25 m² (5X 5 m). Ископали смо осам квадрата или 200 m². Откривене су четири просторије једне грађевине са подовима на дубини од 1,20 до 1,60 m (разлика је због низбрдице), три пода су мозаичка (сл. 16, 17).

Слојеве

Било је познато да је Е. Чершков ту ископавао 1966. године, али не и где тачно и колико, нити шта је нашао, јер резултати нису објављени, а документацију нисмо видели. Чињеница да смо на мозаику у просторији 1 нашли заштитни покривач од терпапира била је знак да је мозаик у овој просторији био већ ископан и том приликом привремено заштићен, а затим све поново затрпано. Значи, насип, а не археолошки слојеви ископавани су на том простору, што се уосталом и видело по саставу самог ископа. Такав насип покривао је и просторију 2, као и јужне делове просторије 3 и 4 куда је пролазио канал за наводњавање. Само на осталом делу просторија 3 и 4 наишли смо на слојеве који су, по саставу били истоветни скоро слојевима ископаним у сондама у средишту града: *први* одозго је хумус данашњих њива дебљине 40—50 cm, *други* је слој растресите земље помешане са камењем, комађем малтера, опека и мермерне пластике, слој у коме смо препознали распаднуте зидове са блатним везивом. Такви зидови нађени су и цели. Они су постављени 20—30 cm изнад мозаичког пода у просторији 4, на слој тврде земље са угљенисаним остацима паљевине.

¹² Емил Чершков, *Римљани на Косову и Метохији*, књ. I, АДЈ Београд 1969, сл. 8; вид. и Гордана Цветковић-Томашевић, *Рановизантијски подни мозаици*, Београд 1978, 17—18.

Новац

Од 37 налаза новца у слојевима изнад подова ове грађевине, прочитали смо 26: само један припада III веку, тај је Галијенов (Таб. III/2), њих 20 припадају средини и другој половини IV века: четири су Констансова (Таб. II/2), једанаест припадају Констанцију II (Таб. I/4 и II/1), два Јулијану Отпаднику, два Валентијану (Таб. I/2) и један Валенсу (Таб. I/3), док би осталих пет могли бити с краја

IV или почетка V века — Аркадијеви или Теодосијеви (Таб. I/1). Приказали смо их на табели стр. 85—87.

Остали налази

Гвоздена фибула, бронзани медицински инструмент (? uncus, Таб. IV/5) и коштана кукица за плетење (Таб. IV/7), чешаљ (Таб. IV/11) и дршка или чунак за ткање, вид. табелу на стр. 88.

Грађевина и мозаици

Три зида правца северјуг деле правоугаони простор 10x15 m на три издужена правоугаона простора, од којих је западни подељен попречно на две квадратне просторије, јужну и северну, које су означене са 1 и 2 на плану. Источно од њих је једна, а источно од ове друга издужено правоугаона просторија, оне су означене са 3 и 4 на плану. Квадратне просторије су, по величини, приближне међу собом — око 6x6 m свака — а такође и правоугаоне — око 10x3,50 m свака — уствари, средња је дужа, а источна и ширира и дужа, али нису до краја откривене.

У три од ове четири просторије подови су од мозаика — у јужној квадратној и обе правоугаоне, означене са 1, 3 и 4 на плану. Мозаички под у просторији 1 као да је на хипокаусту — виши је око 45—50 cm од осталих и са много улегнућа по површини, вероватно због шупљина између стубића хипокауста. Уз то, у близини ове просторије је нађена и кружна опека од стубића. Да ли је под на хипокаусту или не, то сада није могло да се испита, јер би поткопавање угрозило мозаик на овом поду. Тек када мозаик буде подигнут током конзервације, испитаће се шта је испод њега.

Птице на овом мозаику постављене су тако да се гледају са западне стране, што би указивало на оријентацију истокзапад, коју имају, између осталог, и хришћанске базилике. Међутим, у изгледу и распореду ових просторија не може да се препозна неки део базилике са њеним бродовима, анексима, нартексом, ексонартексом и атријумом испред улаза, мада та могућност није ни искључена. Ипак, пре би се рекло да је у питању световна гра-

ђевина — купатило или палата, вила урбана — поготово ако се потврди претпоставка да се испод пода у просторији 1 налази хипокауст. У шуту су нађени и фрагменти зидног мозаика који је изведен коцкицама стаклене пасте, неке су и позлаћене. Очигледно, грађевина је била раскошно украшена.

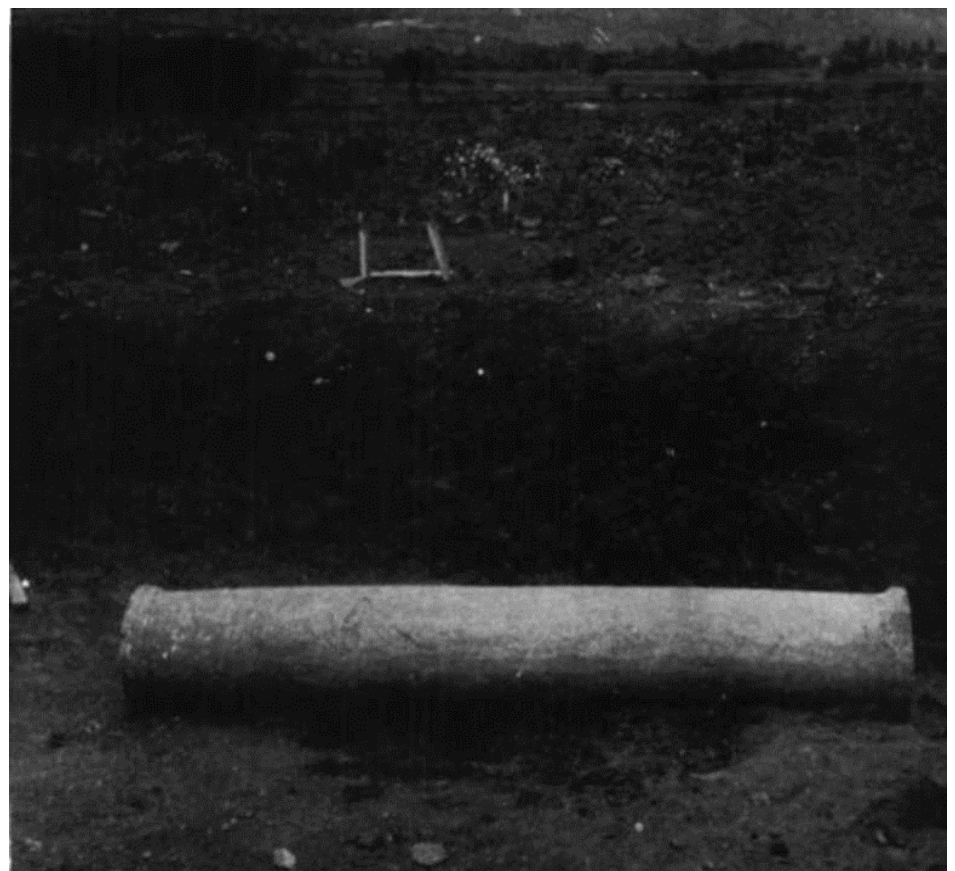
Сем зида између правоугаоних просторија, остали зидови нису сачувани, од њих ни камен није остао, повађен је сав, а ровове остале на месту тих зидова испунио је здробљени малтер и земља из виших слојева. Ипак, ти ровови бар оцртавају ширину и правац некадашњих зидова. Најмањи размак између подова — око 55 cm — пружа највећу могућу ширину зидова. Зид сачуван између правоугаоних просторија много је шири (1,20 m), сем тога, у својим ивичним деловима постављен је на малтерну подлогу за мозаички под, значн од тог пода је познији или делом или у целини. Ако то није зид, већ стилобат, онда он не би делио два дугачка ходника, већ или бродове базилике правца северјуг или трем од неке просторије дуж перистила, атријума.

Здробљени малтер остао на месту повађених зидова беличасте је боје, исто дакле као и малтер горње грађевине у сонди V, за коју смо претпоставили да је рановизантијска. Претпоставимо онда да је рановизантијска и ова

Налаз јонског капитела и стабла стуба указује на близину трема, колонаде. Јајести украс на чеоној страни, а стреласто лишће и трочла-

Сл. 18. Стуб од мермера

Fig. 18. Fût de colonne en marbre

Сл. 19. Ионски капител
Fig. 19. Chapiteau ionique

ни појас (balteus) на бочним странама фасције овог капитела, као и волуте, изведени су у плитком рељефу, чисто и правилно. Слични капители нађени су у базилици испод октогона у Филипима, у базилици Δ у Амфиполису, у Тебеси и цркви Рођења у Витлејему, сви припадају трему атријума уз базилику и датовани су на крај IV или у V век.¹³

Мозаици су геометријски, сем јужне композиције у просторији 1, где су мотиви органског света — птице, биљке и друго — приказани у одељцима мреже. Геометријски мозаици су крајње једноставни, сведени само на три боје — црну, белу и црвену — само на четири шаре — узајамно пресечене кругове или осмоугаонике, шару у виду риблије крљушти и низове троуглова — и само на камене коцкице. За мотиве органског света, међутим, употребљене су разнобојне коцкице од стаклене пасте, чак и златне. Те коцкице су ситније, и брижљиво ређане, у нијансама које прате обресе представе.

Геометријски мотиви су толико општи и много употребљавани на касноантичким и рановизантијским подним мозаицима, од III до VI века, да сами по себи не упућују на неко одређеније време.

Велике геометријске површине „пробијене“ местимично представама живих бића и биљкама, украшавају мозаичке подове у царским палатама Константиновог доба у Гамзиграду и Медијани.¹⁴ Геометријски мозаици из Улпијане разликују се од њих по својој димензионалности и упрошћености, а по томе су им ближи

чак тетрархијски мозаици у Диоклецијановој палати и Сирмијуму као ранији, али и рановизантијски, као познији. Не искључујући сасвим ни прву могућност, друга је ипак, чини се, вероватнија. У том раздобљу, рановизантијском — од краја IV до краја VI века — испољила су се два геометријска периода: први који траје од краја IV до средине V века, и други, током VI века, када се, поред геометријских поља, често представљају и фигурални елементи растурени у мрежу одељака.¹⁵ Такви су многи мозаички подови на источном Балкану: у Сандански (Бугарска), у Царичином граду, Стобима, Хераклеји и Охриду (Југославија), и у Амфиполису, Неа Анхијалу и другим налазиштима у Грчкој. Иконографски, ови улпијански мозаици би били ближи другом, а стилски и технички првом геометријском периоду.

Слој изнад ове грађевине и зидови са блатним везивом у њему одговарају другом слоју у сондама II и V, у коме су такође нађени овакви зидови, приписали смо их времену после доласка Словена, могли би бити и раносредњовековни. Слој садржи, међутим, много старије налазе, на првом месту налазе новца, од којих је један из III, 20 из IV, а пет са почетка V века. Исто је и са већином осталих налаза — керамиком, металним и коштаном предметима, који су, углавном старији, а не млађи од грађевине на чијим рушевинама леже. Уосталом, то и није слој који се стварао таложењем и наносима током времена, хронолошким редом, већ је настао распадањем зидова са блатним везивом, то блато је прављено од земље која је копана у равни ових грађевина, а и ниже. Значи да су за блатно везиво ових зидова употребљени старији културни слојеви, који су тако са нивоа испод рановизантијске грађевине пренети на ниво изнад ње. Зато је ту стратиграфија поремећена, тачније, она је изврнута, инверзна, даје обрнут временски ред. Према томе, време коме припада нађени новац — друга половина IV, можда чак и почетак V века — било би време које претходи овој рановизантијској грађевини и њеним мозаицима, али и време када она постоји и у њој се живи. То само није време после њеног рушења, на шта би изашло ако би слојеве читали

¹³ Σ. Πελεκανίδη, Ανασκαφαί Φιλίππων ΠΑΡΤΙΡΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (ΠΑΕ) (1971/1973) 7285, ΠΙΝ. 99/β; Σ. Γ. Στίκας, Ανασκαφών Αμφιπόλεως, ΠΛΕ Α' (1977/1930) 46, 5X ΠΙΝ. 35/β, уз упуте на литературу за остале наведене базилике.

¹⁴ Милка Чанак-Медић, *Гамзиград*, Београд 1978, 99, сл. 73 и 93; Ruth Kolarik, *The Floor Mosaics of Eastern Illyricum*, Rapports présentés au Xe Congrès Intern. d'archéologie chrétienne (CIAC) Thessalonique 1980, 175, 178.

¹⁵ Г. Цветковић-Томашевић, *нав. дело*, 79, 80; Panajota Asimakopulu Ancaka, *Τα παλαιοχριστιανικά ψηφοδωτά τα δάπεδα...* χο CIAC, 207 sq

механички. При том не треба испустити из вида ни то да са престанком рановизантијске грађевинске фазе, престаје градски живот у античкој Улпијани, па и доток новца из ковница.

Ова гласна размишљања само указују на могуће и вероватно, а шта је стварно тек ће показати даља истраживања.

К а т а л о г

Опис гробова

Гроб I, дубина 3,88 m, скелетни, у згрченом положају, правца југоистоксеверозапад, са главом на југоистоку, лицем према југозападу, лежи на левом боку (мушки?), руку савијених у лакту, са шакама испред лица, без прилога (уп. сл. б, г).

Гроб II, Дубина 3,63 m. Од овог скелетног гроба остала је само лобања, лицем положена на земљу.

Гроб III, дубина 3,63 m, урна поклопљена зделом: *а*. Урна, у фрагментима, шири него дужа, доњи део кратак, косина оштра, горњи део спљоштен и удубљен; трбух шиљат, али заобљеног врха, дугачак врат, сужен на средини, обод лако разгнут, у виду траке, мало искошене од равни; на трбуху, четири мале усправне дршке кружног пресека; мало, ненаглашено, споља равно дно. Висина 25,00 cm, пречник трбуха 28,00, отвора 8,50 и дна 10,00 cm, дебљина зидова око 10 mm. *б*. Здела, фрагментована, плитка и широка, облог трбуха и малог дна, врат косо разгнут и кратак, завршен равно, као одсечен; хоризонталне линије, неравне и испрекидане, урезане на прелазу рамена у врат; четири брадавичаста испупчења на рамену, дно није сачувано. Висина фрагмента 10,00 cm, пречник трбуха 17,80, а отвора 16,00 cm; дебљина зидова 7—8 mm.

Гроб IV, дубина 3,50 m, урна поклопљена зделом: *а*. Урна, у фрагментима, крушкастог облика, обод разгнут, у виду траке мало искошене од равни, дно мало, ваљкасто и лако извучено, споља равно; два брадавичаста испупчења на рамену наизменично са две усправне дршке на трбуху, пресек дршки троугаон. Висина 28,00 cm, пречник трбуха 25,50, отвора 10,00 и дна 8,30 cm; дебљина зидова око 10 mm. *б*. Фрагмент зделе, плитке и широке, облог трбуха и малог дна; врат косо разгнут и кратак, равно завршен, као одсечен; четири брадавичаста испупчења на трбуху; дно није сачувано. Висина фрагмента 9,5 cm, реконструисани пречник трбуха 24,00 и отвора 24,00 cm, дебљина зидова 7—8 mm.

Гроб V, дубина 3,40 m, урна поклопљена танком каменом плочицом; урна у фрагментима, доњи део дугачак, косина блага, горњи део кратак и лако удубљен, трбух заобљен, врат кра-

так, сужава се на средини, обод разгнут, у виду траке мало искошене од равни; на трбуху две мале усправне дршке троугаоног пресека, наизменично са два брадавичаста испупчења, дно равно, ненаглашено. Висина 38,50 cm, пречник трбуха 29,60, отвора 11,00 и дна 11,00 cm; дебљина зидова 7—10 mm.

Гроб VI, дубина 3,79 m, пепео и остаци спаљеног покојника положени су на земљу и поклопљени зделом (уп. сл. 10): здела плитка и широка, заобљеног трбуха и на њаму четири брадавичаста испупчења; кратак, косо разгнут врат, равно одсечен на ободу, прелаз рамена у врат оштар и наглашен хоризонталном браздом; дно мало, ваљкасто и лако извучено, споља равно. Висина 15,00 cm, пречник трбуха 23,00, отвора 23,00 и дна 7,50 cm; дебљина зидова 7—8 mm.

Гроб VII, дубина 3,57 m, две урне, мања поклопљена зделом: *а*. Мања урна, фрагментована, луковичастог облика, доњи део дужи и лако испупчен, горњи лако удубљен, врат цилиндричан, незнатно разгнут и равно одсечен на ободу; једна усправна дршка, али сачувана на свом доњем крају, те се не зна да ли је надвисивала обод; дно мало, ваљкасто и лако извучено, споља равно. Висина 14,00 cm, пречник трбуха 15,50, отвора 7,50 и дна 7,00 cm; дебљина зидова 7—8 mm. *б*. Здела фрагментована, плитка и широка, заобљеног трбуха на коме су четири брадавичаста испупчења; кратак, косо разгнут врат, равно одсечен на ободу; прелаз рамена у врат оштар и наглашен хоризонталном браздом која је изведена прстом; дно мало, ваљкасто и лако извучено, споља равно. Висина 9,50 cm, пречник трбуха 15,00, отвора 17,00 и дна 5,70 cm; дебљина зидова 7—8 mm. *в*. Већа урна, јајаста, трбух сливен са вратом, а овај лако сужен на својој средини, разгнут обод у виду лако закошене траке; око врата утиснута хоризонтална бразда; на трбуху две усправне дршке овалног пресека, наизменично са два брадавичаста испупчења, дно мало, ваљкасто и лако извучено, споља равно. Висина 28,00 cm, пречник трбуха 26,50, отвора 10,40 и дна 10,40 cm; дебљина зидова 8—10 mm.

Гроб VIII, дубина 3,46 m, урна поклопљена зделом и две посуде као прилог (или је можда и то урна поклопљена зделом, што се није могло утврдити, јер су биле разбијене и расту-

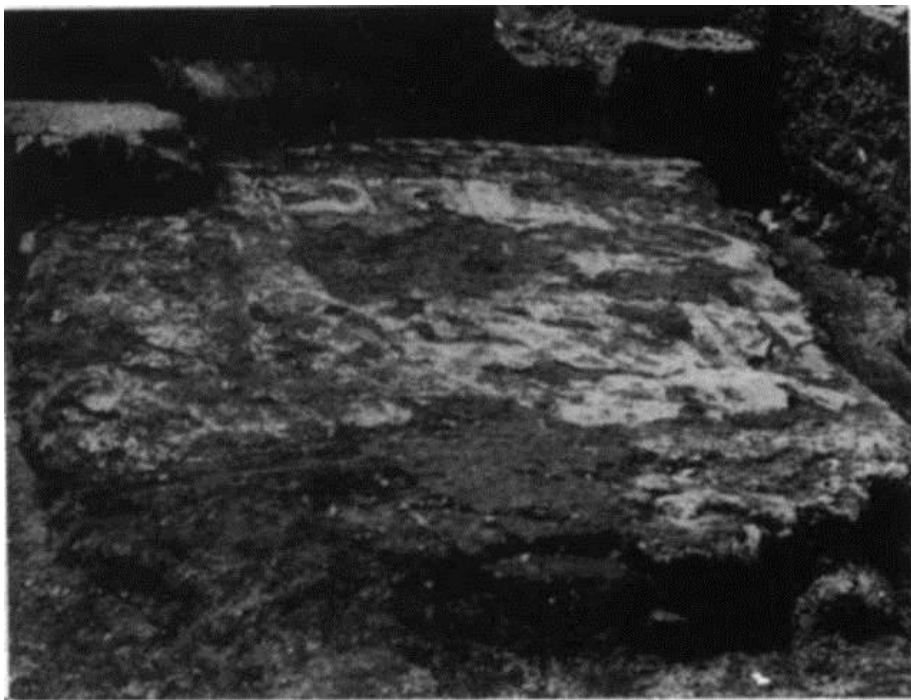
рене: *a.* урна, у фрагментима, доњи део средње дужине и косине, горњи спљоштен и лако удубљен, шиљат трбух при врху заобљен и сливен с вратом који је дугачак и сужава се на својој средини, обод није сачуван; око врата хоризонтална бразда изведена прстом; на трбуху две усправне дршке; дно мало, ваљкасто и лако извучено, споља равно. Висина 28,00, пречник трбуха 26,50, отвора 10,40 и дна 10,40 cm, дебљина зидова 8—10 mm. *б.* фрагмент зделе, плитке и шираке, трбух кос, без обрине, врат косо разгрнут и кратак, завршен равно, као одсечен, прелаз рамена у врат оштар и наглашен хоризонталном браздом; једно мало брадавичасто испупчење сачувано на трбуху, вероватно их је било четири; дно није сачувано. Висина фрагмента 7,00 cm, реконструисани пречник трбуха 21,50, а отвора 24,00 cm; дебљина зида 7—9 mm. *в.* лоптаста шоља са једном усправном дршком троугаоног пресека која надвисује обод, врат кратак сужава се према ободу који је раван, као одсечен; дно мало, ваљкасто и лако извучено, споља равно. Висина 8,50 (са дршком 11,50 cm); пречник трбуха 10,00, отвора 5,70 и дна 4,80 cm; дебљина зида 5—7 mm. *г.* фрагмент зделе, плитке и широке, трбух заобљен, врат кратак, косо разгрнут и равно завршен на ободу, као одсечен; прелаз рамена у врат оштар, наглашен и браздом, једно мало брадавичасто испупчење сачувано на трбуху, вероватно их је било четири; дно није сачувано. Висина фрагмента 6,00 cm, реконструисани пречник трбуха 15,00, а отвора 16,00 cm; дебљина зида 6 mm.

Опис мозаика Мозаик у просторији 1

У једном заједничком оквиру — траци сустицања широкој до 1,20 m — налазе се две правоугаоне композиције: јужна, величине 2,0X X2.75 m и северна, величине 1,90x2,75 m; свака се састоји од правоугаоног поља и оквира (сл. 20).

На својој јужној страни мозаик је оштећен каналом за наводњавање.

Јужна композиција: правоугаоно поље је издељено попреко на три дела, од којих су два, горњи и доњи, још и преполовљени. Идући од запада, у доњем делу десно је представа пауна, док је представа лево претежно уништена; оно што је остало покривено је скрамом калцификације, тако да се ништа не разазнаје; у средњем делу десно, представа петла и једно дрво, изокренуто, постављено под правим углом; представа лево је уништена (можда је била симетрична десној); у горњем делу десно представа је нејасна — по средини, оштећење попуњено без реда још у антици, а

Сл. 20. Мозаик у просторији 1, поглед са севера

Fig. 20. Mosaïque de pavement dans la pièce 1, vue du nord

ни калцификација није довољно очишћена — ипак, као да је ту била приказана биста, персонификација годишњег доба, са корпом плодова у наручју (или је то чунић на једра), а гледано са супротне, источне стране, могла би бити и представа неке главе (портрет ?); лево је представљена кока. Оквир: аркаде (луци у низу).

Северна композиција: шара у виду рибље крљушти покрива правоугаоно поље — ред белих и ред црних наизменично са редом белих и редом црвених крљушти. Мрежа троуглова од реда белих и црних наизменично са редом белих и црвених украшава оквир.

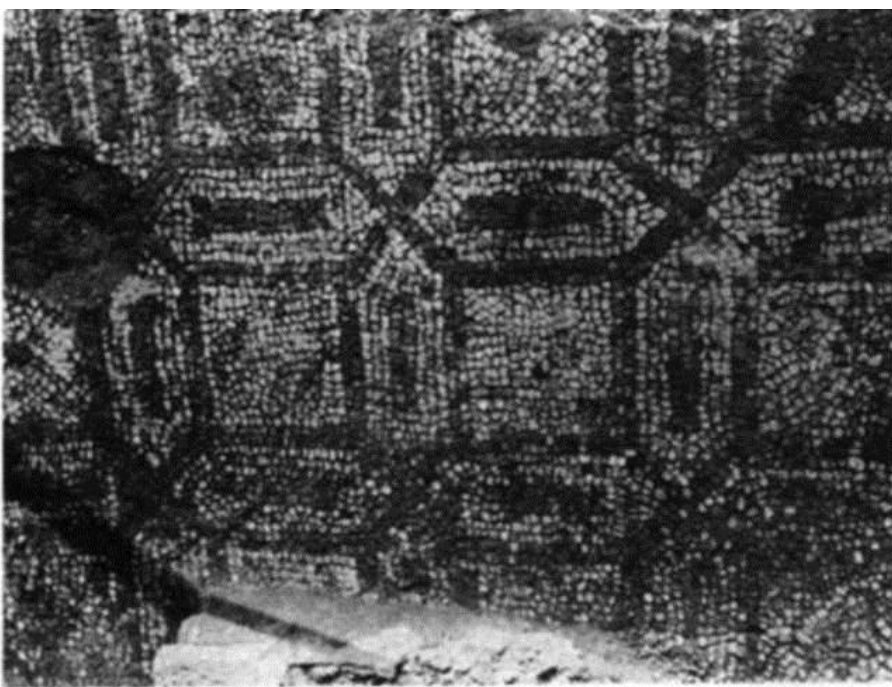
Трака сустицања: на три стране је шара узајамно пресечених кругова, који оцртавају беле четворолисте и црне квадрате удубљених страна; на четвртој, јужној страни, шара у виду рибље крљушти — смењују се редови црних, белих и црвених крљушти (можда на овој страни, то није део траке сустицања, већ још једне композиције, која је уништена каналом за наводњавање).

Мозаик у просторији 3

Са јужне стране мозаик није ископан до краја, а са северне и источне крај није сачуван. Ископани део дугачак је 11,5 m. Мозаик је широк или 3,30 m (до широког зида, односно стилобата на источној страни) или 4,00 m (до зида уобичајене ширине који је ту првобитно могао бити) или 4,50 m (до мозаика у просторији 4, у ком случају не би биле две, него једна јединствена просторија са две композиције).

Мозаик је попречно издељен на три поља различите величине и украса — на северном и најдужем пољу (9 m), узајамно пресечени кру-

гови, пречника 32 cm, образују црне четворолисте и беле квадрате удубљених страна са црвеним кружићем у средишту, Трака украшена узајамно пресеченим осмоугаоникама, ширине 45 cm, убачена је у ово поље по његовој дужини. Средње поље, дугачко 1,80 m, украшено је истом шаром узајамно пресечених осмоугаоника (можда је трака повезана са овим пољем); она оцртава шестоугаонике и квадрате у чијем је средишту или четворолист или шаховска поља, крст, квадратић удубљених страна или нека друга шара (сл. 21). Од јужног поља, откривен је део дугачак 0,65 m и на њему низови троуглова — бели и црвени наизменично са белим и црним. Северно и средње поље у заједничком су оквиру од три реда белих и три реда црних коцкица.

Сл. 21. Мозаик у просторији 3, средње поље

Fig. 21. Mosaïque de pavement dans la pièce 3, champ médian

Мозаик у просторији 4

Мозаик је до краја ископан само са једне, западне стране. Ископани део дугачак је око 10 m, широк 3,80 m. Веома је оштећен, очувана је једва четвртина мозаика — око 8,50 од укупно 38 m² — и то у два „острвца“ на два супротна краја, једно уз северну страну, друго у југоисточном углу ископа. Црна линија од два реда коцкица дели мозаик по дужини. Западно од ове линије, сачуван је део једне композиције на северном, а делови једне композиције и једног самосталног поља на јужном крају овог појаса. Источно од линије сачувани су делови мозаика са истим украсом и на северном, и на јужном крају појаса, али у различитој размери. Да ли су то делови једног или два самостална поља, засад се не може одредити.

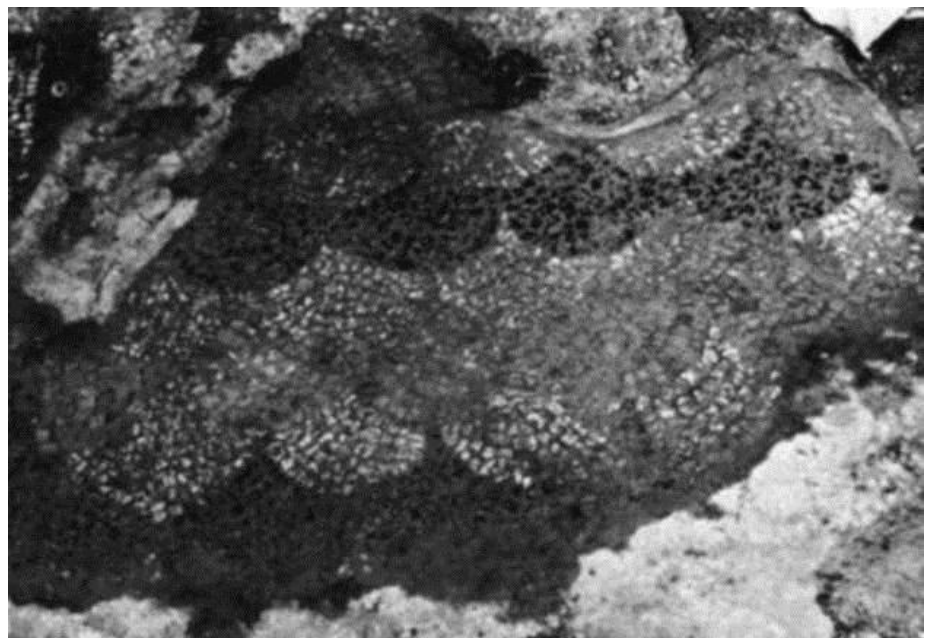
Западни појас, северна композиција: правоугаоно поље, два оквира са његове западне стране, а само црна линија са источне. Шара рибље

крљушти покрива поље — ред белих и ред црвених крљушти наизменично са редом белих и редом црних (сл. 22). У спољњем оквиру трострука плетеница, између њених размакнутих струкова квадратићи. У унутрашњем оквиру, једна црна и три црвене узане траке наизменично са белом (средња црвена меандрира).

Западни појас, средња композиција: од ове композиције је сачуван само југоисточни угао оквира — на белој позадини две волуте спиралне лозице изведене црним коцкицама, а један пупољак и део вреже изведени црвеним.

Западни појас, јужно самостално поље: шара узајамно пресечених осмоугаоника покрива поље, а црна линија га уоквирује са источне и северне стране; ова са северне стране наставља се на линију са северне стране средњег поља у просторији 3, а исти је и украс на пољу. Можда су то два краја истог поља (јужног ходника перистила или попречног поља испред светилишта), а не две самосталне зоне у две суседне просторије.

Источни појас, јужно самостално поље: покрива га шара узајамно пресечених кругова пречника 27,5 cm образујући црне четворолисте и беле квадрате удубљених страна са црвеним кружићима у средишту, исто као и у оваквој шари у просторији 3, само су овде кругови мањи.

Сл. 22. Мозаик у просторији 4, западни појас, северна композиција

Fig. 22. Mosaïque de pavement dans la pièce 4, zone ouest, composition nord

Источни појас, северно самостално поље: покрива га шара узајамно пресечених кругова пречника 32,0 cm, образујући црне четворолисте и беле квадрате удубљених страна у које су уписани црвени квадратићи удубљених страна и по томе се разликује од досад описаних шара ове врсте (сл. 23).

Сл. 23. Мозаик у просторији 4, источни појас, јужно самостално поље

Fig. 23. Mosaïque de pavement dans la pièce 4, zone est, champ indépendant sud

Техника и извођење

Геометријске шаре изведене су са три боје — белом, црном и црвеном — крупнијим каменим коцкицама — *opus tessellatum* — док су представе птица и биљака у просторији 1 вишебојне — сем наведених, за њих су употребљене још и жуте, зелене, плаве и позлаћене коцкице од стаклене пасте, које су знатно сит-

није, по чему подсећају на *opus vermiculatum* уобичајен на ранијим подним и познијим зидним мозаицима.

Стање мозаика

Најбоље је очуван мозаик у просторији 3 (око 80%), затим мозаик у просторији 1 (60—70%), а најмање онај у просторији 4 (око 25%). Мозаици су неравни, са мноштвом улегнућа и оштећења која се по ивицама осипају. Најнеравнији је мозаик у просторији 1, чији је носач попустио и улегнуо се као да су испод њега шупљине хипокауста.

Мозаици су покривени непрозирном скрамом калцификације која је тврда и чврсто прионула за површину коцкице. Стругали смо је местимично скапелом како бисмо видели шта уопште мозаик представља.

Док се не конзервирају, мозаици су привремено заштићени.¹⁶

¹⁶ Изнад мозаика је подигнут кров од лесонита и терпапира на металним шипкама од скеле, а онда је препаратор Покрајинског завода Драган Павићевић „опшио“ ивице мозаика малтером. Остало је да, по завршеном опшивању, покрије мозаике слојем песка дебљине око 25 cm.

НОВАЦ

Новац	пречник дебљина у mm	Аверс	Реверс	место налаза	дубина у m	инв. број	Табла
1	2	3	4	5	6	7	8
Аркадије или Теодосије мала бронза	14,0 1,5	... попрсје здесна, у палудаментуму, овенчан	... две стојеће фигуре ослоњене на коцке?	„Југ“	0,25	15	
Аркадије мала бронза	13,0 1,5	DN ARCADI..., попрсје здесна, у палудаментуму, овенчан	у венцу: $\frac{VOT}{V}$	„—“	0,40— 0,50	111	
Аркадије или Теодосије, мала бронза	14,0 1,0	... попрсје, здесна, у палудаментуму, овенчан	у венцу: $\frac{VOT}{V}$	„—“	0,45	223	
Аркадије или Теодосије, мала бронза	13,0 2,0	DN AR..., попрсје здесна, у палудаментуму, зракаста круна	... цар држи заробљеника, лево трофеј	„Центар“ Сонла V	0,55	13	
Аркадије или Теодосије, мала бронза, ковница Тесалоника	14,0 0,8	DN ARCA..., попрсје здесна, у палудаментуму, овенчан	у венцу: $\frac{VOT}{X}$ $\frac{MVL T}{XX}$	„Југ“	0,65	243	
Аркадије или Теодосије, мала бронза ? Виктор	13,0 2,0	... PF AVG, попрсје здесна, у палудаментуму, овенчан, лево II	испод црте: SM(TH) GLORIA ROMANORUM ?, два ратника стоје ослоњена на коцке	„—“	0,45— 0,70	267	I/1
Валентијан? мала бронза Константинополис	18,0 1,2	... VALENTINI-ANVS PF (AVG), попрсје здесна, у палудаментуму, овенчан	SECVRITAS (REIPV- BLICAE), крилата Викторија са палмом и венцем, десно звезда испод црте CONS	„—“	0,30	61	

1	2	3	4	5	6	7	8
Валентијан? мала бронза	17,0 1,0	DN VALEN(TINIA-NVS)..., попрсје здесна, у полудаментуму, овенчан	SPES ili FIDES REI (PVBLICAE) цар убија непријатеља (?)	„Центар“ Сонда II	0,70	4	
Валентијан, мала бронза Тесалоника	17,0 1,5	DN VALENTINI-ANVS PF AVG, попрсје здесна, у полудаментуму, овенчан	GLORIA RO-MANOR-VM, цар вуче роба за косу, испод црте TES	„Југ“	1,00— 1,30	77	I/2
Валенс, мала бронза Александрија	19,0 1,0	DN VALENS..., попрсје здесна, у полудаментуму, овенчан	(HOC SIGNO) VICTORERIS, цар држи заставу са Chi Rho у л. а Викторију с венцем у д., доле орао с венцем, десно XZN испод црте ALE	„—“	0,70	158	I/3
Јулијан Отпадник, мала бронза Константинополис	17,0 0,8	DN IVL(IAN)VS PF AVG, попрсје здесна, у полудаментуму, овенчан	SPES REIPVBLICAE ратник (? Марс) држи Викторију у л. руци испод црте CONS	„—“	1,30	138	
Јулијан Отпадник? фолис, бронза	24,0 1,0	? IMP IVLIA ..., попрсје здесна у полудаментуму, зракаста круна	...	„—“	0,25	14	
Констанције II мала бронза (Валенс ? Валентијан ?)	16,0 1,0	..., попрсје здесна, у полудаментуму, овенчан	(SECVRITAS) REIPVBLI(CAE), цар убија коњаника	„Центар“ Сонда V	0,10	89	
Констанције II ¹⁷ мала бронза Хераклеја	18,0 0,8	(DN) CONSTANT-IVS PF AVG, попрсје здесна, у полудаментуму, овенчан	CONC(ORDIA MILI) TVM, две стојеће фигуре, ослоњене на копље два трофеја између њих, испод црте SMHR	„Југ“	0,20	42	
Констанције II ¹⁸ сребро Константинополис	18,0 1,2	DN CONSTAN-TIVS PF AVG, попрсје здесна, у полудаментуму, овенчан	FEL TEMP-REPARATIO (?), цар убија коњаника, испод црте CONST	„Југ“	0,30	62	I/4
Констанције II ¹⁹ мала бронза Сирмијум?	17,0 1,0	...	(FEL TEMP) REP(ARATIO), цар убија коњаника, испод црте SIR (?)	„—“	0,25	207	
Констанције II мала бронза	15,0 1,2	DN CONSTAN(TIVS)..., попрсје здесна, у полудаментуму, без венца	(FEL TEMP RE)PARATIO, цар убија коњаника	„—“	0,45	220	
Констанције II мала бронза	16,0 1,0	... CONSTAN(TIVS) PF AVG, попрсје здесна, у полудаментуму, овенчан	(FEL TEMP)REPARATIO, цар убија коњаника, лево D	„—“	0,45	221	
Констанције II мала бронза посребрена	17,0 1,5	... -NTIVS PF AVG, попрсје здесна, у полудаментуму, овенчан	..., цар убија палог непријатеља	„—“	0,65	10	
Констанције II ²⁰ мала бронза посребрена	18,0 1,2	DN CONST(ANTIVS...), попрсје здесна, у полудаментуму, без венца, лево Δ	(FEL TEMP RE(PARATIO), цар убија коњаника, лево S	„—“	0,65— 0,95	63	II/1
Констанције II ²¹ мала бронза Тесалоника	19,0 1,5	... (CONSTAN)-TIVS PF AVG, попрсје здесна, у полудаментуму, овенчан	(FEL TE)MP (REP)ARATIO, цар убија коњаника, лево S, испод црте TES	„—“	0,50— 0,70	123	
Констанције II мала бронза Сирмијум	17,0 1,5	DN CONST(AN)-TIVS (PF AVG), попрсје здесна, у полудаментуму, овенчан	(FEL TEMP REPAR)ATIO, цар убија коњаника, испод црте SIRM	„—“	0,70	263	

¹⁷L. P. C. Kent, B. A., Ph. D., F. S. A., *The Roman Imperial Coinage (RIC) VIII, The Family of Constantin I (337—364)* (London 1981): Heraclea br. 34

¹⁸*Ibid.*: Constantinopolis br. 82.

¹⁹*Ibid.*: Cyzicus br. 107 (NOB CAES, ознака ковнице SMKA).

²⁰*Ibid.*: Siscia br. 347; Cyzicus br. 99; Constantinopolis br. 107; Antiochia br. 134.

²¹*Ibid.*: Lyon br. 102; Heraclea br. 90.

1	2	3	4	5	6	7	8
Констанције II ²² мала бронза Сисција	18,5 0,8	... CONSTAN-TIVS PF AVG, попрсје здесна, у палудаментуму, ове- чан	FEL TEMP REPARATIO, цар убија коњаника, испод црте A SIS (?)	„Југ“	0,90	236	
Констанције II мала бронза ? Константинополис	17,0 1,5	DN CONSTAN-(TIVS PF AVG), попрсје зде- сна, у палудаментуму, овечан	FEL TEMP (REPARA- TIO), цар убија ко- њаника, испод црте COS или TES	„—“	1,03	124	
Констанције II ²³ фолис, посребрена бронза Сисција	25,0 1,5	DN CONSTAN-TIVS PF AVG, попрсје здесна, у палудаментуму, ове- чан, слово A лево	(FEL TE)MP RE(PA- RATIO), цар убија ко- њаника, испод црте I SIS ?	„Центар“ Сонда V	1,30	174	
Констанције II ²⁴ мала бронза Константинополис	18,0 1,5	DN CONSTAN-TIVS PF AVG, попрсје здесна, у палудаментуму, ове- чан	(GLORIA ROMA)NOR- VM, цар са копљем у л. руци, десном вуче роба за косу, испод црте CONST	„Центар“ Сонда VI	1,15	229	
Констанс сребро Тесалоника?	14,0 0,8	FL(AVIVS) CONSTANS NOB(ILISSIMVS), по- прсје с лева, у палу- даментуму, овечан	GLOR-(IA ROMANO- RVM), две фигуре, ис- под црте SMTH (?) (Sacra Moneta Thessa- lonica)	„Југ“	0,30	206	II/2
Констанс мала бронза Константинополис	17,0 0,8	CONSTANS IVN(IOR) NOB(ILLISSIMVS) C(AESAR), попрсје зде- сна, у палудаментуму, овечан	GLO-RIA EXERC-ITVS две фигуре ослоњене на копље, између њих заставе са Chi Rho, испод црте CONST	„—“	0,80	102	
Констанс мала бронза Сисција	16,0 1,2	CONSTANS, PF AVG попрсје здесна, у па- лудаментуму, овечан	? GLORIA EXERC (ITVS), застава са Chi Rho између два рат- ника, лево O M, испод црте I SIS	„—“	0,45— 0,70	266	
Констанс сребро Сисција	16,0 0,8	CONSTANS, PF AVG попрсје здесна, у па- лудаментуму, овечан	? GLORIA EXERC-IT- VS, трофеј између два ратника, испод црте A SIS	„—“	1,00	246	
Константин II ²⁵ фолис, окрњен бронза Тесалоника	22,0 1,5	... (CONSTAN)-TIVS ..., попрсје здесна, у палудаментуму, ове- чан	? (ROMAE AETE) RNAE, цар убија ко- њаника, испод црте TSE	„Центар“ Сонда VI	1,30	231	II/3
Константин фолис, бронза Тесалоника	21,0 1,0	IMP CONSTAN-TIVS PF AVG, попрсје зде- сна, у палудаментуму, овечан	IOVI CONSERVATORI, цар ослоњен на копље стоји поред орла, у л руци држи Викторију с венцем, испод црте TS A	„Центар“ Сонда II	0,42	38	II/4
Северина, жена Аурелијанова, бронза	22,0 1,0	..., попрсје здесна, са дијадемом	? CONCORDIAE MILI- TVM, Конкордија сто- ји, на лево, држи у свакој руци војничка обележја	„Центар“ Сонда VI	1,15	230	III/1
Галијен сребро	19,0 1,5	? (IMP) GALIENVS ..., попрсје здесна, у палу- даментуму, са зрака- стом круном	? нага фигура у по- крећу (Меркур ?)	„Југ“	0,20— 0,35	208	III/2
Трајан ²⁶ апондијус бронза Рим	26,0 2,5	IMP CAES NER TRAI (AN)O OPTIMO AVG GER DAC PARTHICO PMTRP COS VI PP, попрсје здесна, у па- лудаментуму, зрака- ста круна	SENATVS POPVLVS (QVE ROMANVS), цар између два трофеја, испод црте SC (Sen- atus Consultus)	„Центар“ Сонда V	1,70	190	III/3

²² *Ibid.*: Siscia бр. 352 (351—354. год.).

²³ *Ibid.*: Siscia бр. 347 (31-354. година); Constantinopolis бр. 81 (348-351. година), Thessalonica бр.182.

²⁴ *Ibid.*: Constantinopolis, бр. 116 (Pl. 22).

²⁵ *Ibid.*: p. 258, Rome бр. 147A (за реверс).

²⁶ Harold Mattingly M. A. and Edward A. Sydenham, M.A., The Roman Imperial Coinage (RIC) (London 1962) p.292: J3 заверс, а бр 676 за реверс.

ОСТАЛИ НАЛАЗИ

Материја	опис	Величина у cm	Место налаза	дубина у m	инв. број	Табла
1	2	3	4	5	6	7
гвожђе	Фрагмент прстена: део са овалним лежиштем за камен који је испао	R—2,50 лежиште 1,70×1,25	Центар Сонда V	1,45	237	
гвожђе	Фибула, лучна са проширеном стопом, без игле	5,50×2,30	Југ	1,35	285	
бронза	Фибула Auccissa типа, лучна трака изобразана и оивичена гранулама, игла недостаје. Сличне фибуле, ископане у Комилама и на Гомолови датоване су у I—II век. ²⁷	5,50×1,20	Центар Сонда V	1,80	198	IV/1
бронза	Ексер четвртастог пресека са лоптастом главом	5,30×0,1— 3,0; R—1,3	Центар Сонда V	3,00—3,15	292	IV/2
бронза	Игла, шиљата на једном, затупаста на другом крају	11,5×3,0	Центар Сонда V	3,00—3,15	293	
бронза	Игла, извијена са спљоштеном главом, врх оломљен	8,50	Центар Сонда VI	1,17	232	IV/3
бронза	Медицински или апотекарски инструмент (uncus) у виду мале кирете: шипчица са полулоптастом захватаљком на једном, а шиљата на свом другом крају	4,7 R—0,5	Центар Сонда VI	1,15	233	IV/4
бронза	Медицински или апотекарски инструмент (uncus) у виду мале кирете: шипчица са полулоптастом захватаљком на једном, а шиљата на свом другом крају	12,0×0,2 R—0,7	Југ	1,45	157	IV/5
кост	Фрагментована алатка у виду малог дмета, спљоштена на једном крају, преломљена на другом, троугаоног подужног пресека	4,2×0,9×0,5	Центар Сонда II	2,00	58	
кост	Фрагментована алатка у виду малог дмета, спљоштена на једном крају, преломљена на другом	3,4×0,8×0,6	Центар Сонда II	2,00	59	
кост	Алатка или медицински инструмент у виду кашчице (speculum) на једном крају шипчице, на другом преломљена	9,2×0,4 1,0×0,8	Центар Сонда II	у зиду са блат- ним везивом	131	IV/6
кост	Кукница за плетење: шипчица спљоштена на једном крају и ту усечена кука, на другом зашиљена, али окривеног врха	10,0×0,50	Југ	1,15	180	IV/7
кост	Дршка? или чунак за ткање, ваљкаста, на једном крају пробушена, украшена урезаним линијама, косим и правим	7,0×0,8	Југ	1,35	286	
кост	Игла прибадача, дебело ваљкасто тело, велика глава сочивастиг пресека	10,5×0,6 R—0,9	Центар Сонда V	1,35	45	IV/8
кост	Коцкица за игру, шест њених страна означене рупицама од једне до шест, али тако да збир наспрамних увек износи седам. Неједнаких страна. Примерак из Дукље датован је на крај I — почетак II века. ²⁸	1,2 до 1,5	Центар Сонда V	2,13	213	IV/9
кост	Астрагал, јагњећи зглавак за игру пиљака	2,2	Центар Сонда V	3,00—3,15	300	IV/10
кост	Чешаљ двострани, на једној страни зупци гушћи, већином поломљени, по средини ојачан коштаном траком која је причвршћена бронзаним ексерима, а украшена низом кружића спојених тако да образују шару у виду ујета; крајеви чешља изрезани у виду раширених крила. Слични чешљеви из Остроготских гробова у Виминацијуму датовани су на крај V века. ²⁹	11,5×5,6× ×0,70	Југ	1,00	244	IV/11

²⁷ Александрина Цермановић-Кузмановић, *Археолошка истраживања античких некропола у селу Комини код Плеваља*, Стариар XXXI (Београд 1980) 47 Т II/2; *ista, Inventaria Archaeologica* 15 (1972) Ў 143/5; Олга Брукнер, *Римски слој на Гомолови*, Рад Војвођанских музеја 20 (Нови Сад 1971), 107, Т. 1/17, 18, 20.

²⁹ Љубица Зотовић, *Некропола из времена Сеобе народа са уже градске територије Виминација*, Стариар XXXI 1980/1981 104, Т. 1/3, II/5, VI/9, VII/7, IX/5 и д.

1	2	3	4	5	6	7
керамика	Фрагмент просопоморфне чаше (у виду људског лица): ³⁰ уз обод део чела, очију, велики нос, делови образа, бледо љубичаста боја, седефаста	5,0×4,5×0,4	Центар Сонда V	2,95	275	IV/12
керамика	Фрагмент тера сигилате са рељефном представом: Амазонка на коњу, ружичасте сјајне површине. Слична представа на фрагменту из Птуја датована је у другу половину II века. ³¹	6,0×5,5×0,6	Центар Сонда V	2,95	274	IV/13
стакло	Фрагмент гривне тамнозелене боје, полукружног пресека	5,5×0,9× ×0,5; R—7,0	Центар Сонда V	0,90	129	
мермер	Стабло стуба	225,0 R—32,0 —37,0	Југ	1,20	9	сл. 18
мермер	Јонски капител, плинта правоугаона, истурена на чеоним странама, у плитком рељефу: јајаст украс по средини чеоне стране, лево и десно од њега по три криве линије, копчасти лишће на фасцијама волуте. Слични капители у Амфиполису, Филипима, Тебеси и цркви Роџења у Витлејему припадају трему атријума из IV века.	R—34, plinта 39×45	Југ	1,25	283	сл. 19
мермер	Фрагмент полулопасте посуде: део тела и обода, у чијој равни шкољкаста пунa дршка	11,0×8,0 R—16,0 зид — 0,8—1,9	Центар Сонда II	0,70	2	
мермер	Фрагмент полулопасте посуде: део тела и дна, које је споља украшено рељефном представом четворолиста у кругу	11,5×9,5 R дна—12,0 зид—1,5	Центар Сонда II	3,00—3,15	114	

³⁰ Најчешће имају изглед трагичне или комичне маске и апотропејско значење, те се употребљавају у верским обредима или су вотивне. Примерци из Сирмијума и Таурунума датовани су на крај I и почетак II века (Олга Брукнер, *Рим-*

ска керамика у југословенском делу провинције Доње Паноније, Београд 1981, 35 и даље, Т. 47).

³¹ Iva Mikl-Curk, *Terra Sigillata in srodne vrste keramike iz Poetovija*, Dissertationes IX (1969) 15 бр. 117, Т. VII/20.

1/1. Архације или Теодосије, мала бронза

1/1. Arcadius ou Théodose I, petite bronze

2. Валентинијан, мала бронза

2. Valentinien, petite bronze

3. Валенс, мала бронза

3. Valence, petite bronze

4. Констанције II, мала бронза

4. Constance II, petite bronze

II/1. Констанције II, мала бронза

II/1. Constance II, petite bronze

2. Констанс, сребро

2. Constant, argent

3. Константин II, сребро

3. Constantin II, argent

4. Константин I, фоллис, бронза

4. Constantin I, follis, bronze

III/1. Северина, фолис, бронза

III/1. Sévérina, folis, bronze

2. Галијен, сребро

2. Galien, argent

3. Трајан, димондијус, бронза

3. Trajan, dipondius, bronze

4. Исто, пре конзервације

4. Trajan, dipondius, avant la conservation

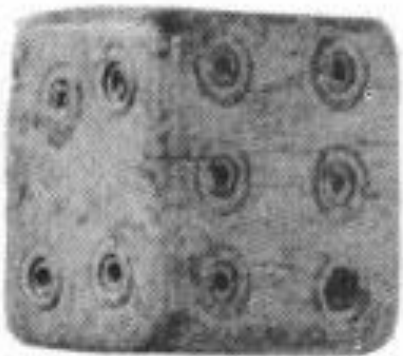
IV/1. Фибула Aucissa типа
IV/1. Fibule de type Aucissa

2. Бронзани ексер
2. Clou en bronze

3. Бронзана игла са спљоштеном главом
3. Épingle en bronze à tête aplatie

9. Коштана коцкица за игру
9. Dé en os

10. Астрогол
10. Astragale

11. Коштани чешаљ
11. Peigne en os

4. Бронзана алаткица (uncus)
4. Petit outil en bronze (uncus)

5. Бронзана алаткица (uncus)
5. Petit outil en bronze (uncus)

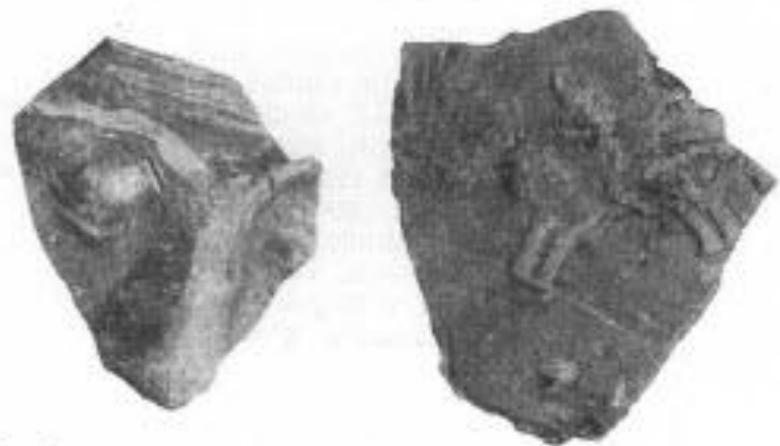
6. Коштана алткица (speculum)
6. Petit outil en os (speculum)

7. Коштана хукица за плетење
7. Crochet en os

8. Коштана игла
8. Épingle en os

12. Фрагмент чаше у облику људског лика
12. Fragment d'une tasse de céramique en forme de visage humain

13. Фрагмент тера сигилате, Амазонка на коњу
13. Fragment d'une terra sigillata: une amazone à cheval en course

Ulpiana, fouilles archéologiques au centre et dans la partie méridionale de la ville antique

GORDANA CVETKOVIĆ-TOMAŠEVIĆ

Au centre de la ville nous avons effectué des excavations à trois endroits (sondes II, V et VI) dont la superficie totale s'élève à 45 m², tandis que dans la partie méridionale de la ville, le terrain exploré atteint 200 m² (fig. 1).

Dans les sondes II et V, profondes d'environ 4 mètres, huit couches archéologiques se superposent (fig. 3 et 7). Dans la couche la plus profonde et la plus ancienne de la sonde II, huitième d'en haut les trous de palis (fig. 2r, 3 et 5) appartenant pro

blement à une maison en osier, annoncent peut-être une agglomération préhistorique à proximité. Dans la même couche de la sonde V, nous avons découvert huit tombes de défunts incinérés; elles font partie d'un cimetière préhistorique du type de champ plan d'urnes; une seule de ces tombes renferme le squelette, celui-ci recroquevillé et déposé dans la terre vierge, plus profondément que les autres (fig. 6r, 7, 13 et 14). Sept urnes recouvertes le plus souvent d'une écuelle renferment la cendre et autres résidus de l'incinération. Dans un seul cas, ces restes sont simplement posés dans la terre et recouverts aussi d'une écuelle (VI).

La plupart des urnes ici découvertes étaient brisées, mais leurs morceaux sont restés sur place, gardant ainsi la forme de vases (fig. 10—12). Il n'y avait pas d'autre inventaire. Les urnes, de même que les écuelles sont faites à la main. La matière dont elles sont faites, l'exécution et la couleur sont presque identiques: c'est de la terre insuffisamment épurée et insuffisamment cuite, mêlée de sable quarzeux, enduite d'argile délayée et, enfin, polie après cuisson. Elles ne sont pas décorées, sauf quelquesunes, qui ne présentent qu'une rainure ou une incision au bas du col. Quant à la forme, les urnes diffèrent entre elles, tandis que les écuelles sont toutes pareilles, chacune présentant sur son épaule quatre protubérances en forme de verrue. Certaines de ces urnes et toutes les écuelles ressemblent à certaines urnes et écuelles de Karagač, de Donja Brnjica, de Badovac et de Selo Varoš dans le Kosovo, ainsi qu'à celle du Pešter, que l'on situe entre les Xe et VIIIe siècles avant n.è. (Hallstat B1, B2). Mais, à la différence de celles-ci, les urnes d'Ulpiana sont déposées dans des fosses, dénuées de toute construction tombale, ce qui les rattache à la culture des champs plans d'urnes du Pomoravlje, plus particulièrement au groupe de Paraćin qui remonte au XIIIe siècle. Nous supposons que le champ d'urnes d'Ulpiana date de l'époque intermédiaire, celle qui est comprise entre l'âge du bronze et celui du fer, soit du XIe—Xe siècle (Hallstat A/B1) probablement, ce qui correspond à la culture Protovillanova des champs d'urnes. L'agglomération dont les vestiges ont été découverts dans la sonde II remonte probablement à la même époque.

Trois couches romaines — les septième, sixième et cinquième d'en haut succèdent à la couche préhistorique dans les sondes II et V. Un bâtiment dont il ne subsiste que les fondations faites avec de la pierre brisée et du mortier rosâtre, précède la cinquième couche dans la sonde V. Sur ses ruines s'élèvent des murs en pierre avec de la boue comme liaison (fig. 4), pour la plupart effondrés, et c'est là le matériel dont la cinquième couche a été formée. Sur leurs ruines se dressaient des murs bâtis avec de la pierre brisée, liée avec du mortier blanchâtre (fig. 8a, 6 et 9): ils sont paléobyzantins, selon toute apparence, datant du début même de cette époque, c'est-à-dire de la seconde moitié du IVe siècle. Après la démolition de ceux-ci, la quatrième couche s'est formée, puis la troisième; les deux contiennent les matériaux de toutes les couches précédentes. Sur le pavement qui sépare la troisième couche de la deuxième la céramique slave est à rattacher peut-être à l'époque des grandes invasions, la fin du VIe et le commencement du VIIe siècle. La deuxième couche est semblable à la cinquième: elle est constituée par des murs faits avec de la pierre et avec de la boue; ces murs effondrés ou entiers, remontent peut-être au Moyen âge, étant donné qu'ils atteignent l'humus des champs actuels. Bref, les murs faits avec de la boue comme liaison alternent avec ceux qui sont liés avec du mortier. De plus, chaque mur postérieur fut bâti avec des matériaux retirés des murs antérieurs. C'est pour-

quoi les murs sont mal conservés ou ne le sont pas du tout.

Dans la partie méridionale de la ville, nous avons exploré quatre pièces d'un édifice dont seuls les pavements subsistent (fig. 16 et 17). Des quatre pavements, trois sont en mosaïque, celui de la pièce carrée sud et ceux des deux pièces rectangulaires (n°s 1, 3 et 4 sur le plan). Le pavement de la pièce 1 semble reposer sur un hypocauste, car son niveau est d'un demi mètre environ plus haut que celui des autres. Les fragments d'une mosaïque murale, faite avec des cubes de pâte de verre, dont certains sont dorés, témoignent aussi qu'il s'agit ici d'un édifice somptueusement décoré. La découverte du fût et du chapiteau ionique d'une colonne (fig. 18 et 19) indiquent la proximité d'une colonnade, appartenant à une basilique ou à un portique.

Les motifs du monde organique — paon, coq et arbre, un buste-personnification d'une saison (?) et poule — ne sont représentés que dans la composition sud de la mosaïque de pavement — qui décore la pièce 1. Tous les autres sont géométriques: cercles ou octogones sécants, écailles et lignes de triangles. Les mosaïques figuratives sont faites avec des cubes multicolores en pierre ou en verre, tandis que les mosaïques géométriques ne sont exécutées qu'avec des cubes de pierre, noirs, blancs et rouges. À en juger par la couche dont elle faisait partie et par le mortier blanchâtre, employé pour ses murs, cet édifice correspondrait à celui qui est présumé paléobyzantin dans la sonde V. Les mosaïques, géométriques pour la plupart, extrêmement simples et réduites à trois couleurs, devraient être situées au début même de l'époque paléobyzantine, c'est-à-dire dans la seconde moitié du IVe siècle. La couche qui recouvre les mosaïques, celle où se trouvent les murs liés avec de la boue, correspond à la seconde couche des sondes II et V que nous avons attribuée à une époque postérieure à l'arrivée des Slaves.

Des 53 pièces de monnaie, nous avons identifié 35 jusqu'ici (pp. 85—87, Pl. I—III): le dipondius de Trajan serait le plus ancien, tandis que six petites bronzes d'Arcadius ou de Théodose seraient les plus récentes. Il n'y en a que deux du IIIe siècle — l'une de Galien, l'autre de Séverine, épouse d'Aurélien — tandis que les autres, au nombre de 26, datent du IVe siècle: une seule date du règne de Constantin Ier le Grand, une de celui de Constantin II, quatre de Constant, quatorze de Constance II, deux de Julien l'Apostate, une de Valence et trois de Valentinien.

Quant aux autres objets mis au jour ici, ils sont reproduits sur la planche IV/1—13.

La valeur stratigraphique tant des monnaies que des autres objets est faible, car ils proviennent des couches dérangées par les fouilles permanentes ayant pour but la réutilisation du matériel des constructions antérieures. C'est ainsi que les monnaies provenant de la couche qui recouvre l'édifice paléobyzantin dans la partie sud de la ville, datent, pour la plupart, de la seconde moitié du IVe siècle, quoique cette couche fût formée bien après l'arrivée des Slaves, peut-être même au Moyen âge. Cela est explicable par le fait que la boue employée pour lier les pierres des murs de cette couche a été retirée du sol qui était au niveau des bâtiments paléobyzantins et des couches encore plus profondes. Ainsi les couches plus anciennes, celles de dessous, ont été transposées à un niveau plus élevé, celui d'au-dessus des ruines paléobyzantines. Il s'agit en réalité d'une stratigraphie inverse.